

ANALIZA PRAVNOG OKVIRA RELEVANTNOG ZA OBLAST NASLEĐIVANJA

Ivana Krstic

Sprevedeno od strane:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ЗА РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ,
БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

Izdavač:
Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Analizu je sproveda Ivana Krstić uz podršku projekta „Podrška socijalnom uključivanju u Srbiji“ koji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GIZ GmbH u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

Stavovi izneti u tekstu predstavljaju stavove autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Vlade Savezne Republike Nemačke kao ni Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Sprovedeno od strane:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Izdanje publikacije omogućilo je Nemačko
Savezno Ministarstvo za privrednu saradnju
i razvoj BMZ.

1. UVODNE NAPOMENE	3
2. USTAV REPUBLIKE SRBIJE	7
3. MEĐUNARODNI OKVIR RELEVANTAN ZA OBLAST NASLEĐIVANJA	9
4. REGIONALNO ISKUSTVO	14
5. RELEVANTAN ZAKONODAVNI OKVIR	17
5.1. Antidiskriminacioni zakoni	17
5.1.1. <i>Zakon o zabrani diskriminacije</i>	17
5.1.2. <i>Zakon o rodnoj ravnopravnosti</i>	18
5.2. Zakon o nasleđivanju	20
5.3. Zakon o socijalnoj zaštiti	24
5.4. Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa	26
5.5. Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti	27
6. OSTAVINSKI POSTUPAK	30
6.1. Postupak pred ostavinskim sudom	30
6.2. Postupak pred javnim beležnicima	32
6.3. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći	36
7. RELEVANTAN STRATEŠKI OKVIR	38
8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	40

1. UVODNE NAPOMENE

Nasleđivanje predstavlja oblast koja je dugo bila zanemarena kao tema u javnosti jer se smatralo da je u pitanju privatna sfera, gde ostavilac ima pravo da raspolaže svojom imovinom, a ako to ne učini, zakonom se priznaje jednakost između naslednika. Istorijski posmatrano, nasleđivanje je oblast u kojoj je dugo vremena postojala potpuna dominacija muškog naslednog reda. Još istorijski dokumenti pokazuju da su muškarci bili isključivi naslednici, ili su imali znatnu prednost u odnosu na ženske naslednike. Tako je Hamurabijev zakonik iz 2000 p.n.e. priznavao samo muške naslednike, kao i staroindijski zakonik Manua, gde su ćerke mogle da nasleđuju deo imovine i to samo ako se braća slože. Talmudsko pravo priznavao je prvenstvo muškim naslednicima, kao i starogrčko i srednjevekovno pravo. Tek Francuska buržoaska revolucija sa svojim principima "Sloboda. Jednakost. Bratstvo" izjednačila je muškarce i žene, ali je Napoleonov civilni kodeks zadržao vlast muškarca nad ženom i imovinom.¹ Ovo ukazuje na dominantnu patrijarhalnu matricu koja je postojala kroz vekove i koja se posebno reflektovala u oblasti nasleđivanja.

Iako nedostatak formalne kontrole nad zemljom i izvorima ima dugotrajne istorijske korene, ovom problemu nije pridavan značaj dok je porodica imala vlasništvo, a svi njeni članovi su bili samo korisnici prava koja se sastojala u proizvodnji hrane za porodicu. Tek sa uspostavljanjem kolonijalnih režima, po prvi put je u mnogim kulturama uveden koncept formalnog vlasništva pojedinca nad zemljom i imovinom.² Žene su u mnogim kulturama imale pristup zemlji preko muškaraca, ili im nisu priznata jednaka prava sa muškarcima. Ukoliko je i dolazilo do sporova, o njima su mahom odlučivali muškarci koji su se prilikom odlučivanja oslanjali na lične stavove u nastalim sporovima.³ Uloga kulturnih i socijalnih normi protiv prava žena na nasleđivanje ili njihove sposobnosti da upravljaju imovinom je još uvek posebno jaka, čime žene postaju zavisne od muških potomaka ili srodnika, a to ih dovodi do ograničenih mogućnosti u društvu, do nižeg obrazovanja, povećanja siromaštva, slabijeg zdravlja, a često i do svih oblika nasilja, uključujući ekonomsko nasilje.

¹ Navedeno prema Mirjana Miškić, Nasljedna prava žena u Bosni i Hercegovini, *Srpska pravna misao*, br. 54, 2021.

² Nadia Steinzor, Women's Property and Inheritance Rights: Improving Lives in a Changing Time, *Development Alternatives*, 2003, 2.

³ Isto.

Borba za imovinu često postoji na lokalnom nivou jer nastaje u okviru zajednica i porodice. U tom kontekstu, tradicionalne norme i uverenja ostaju jaki, što dovodi do opstanka muške dominacije i pored zakonskih garancija. Posebno je značajno naglasiti da većina pravnih sistema zabranjuje diskriminaciju žena i muškaraca, ali uticaj tradicionalnih običajnih normi teško je izmeniti bez preduzimanja adekvatnih mera koje se odnose na podizanje svesti i pružanja informacija o posledicama odricanja od nasleđa. Pravo i praksa u različitim regionima koja se odnosi na pravo žena na imovinu i nasleđe ima i mnoge sličnosti, uprkos kompleksnim barijerama, koje sprečavaju žene od delotvornog uživanja prava na zemlju i nasleđe. Na primer, u Latinskoj Americi su uvedene norme kojima se garantuje jednakost muškaraca i žena u ovoj oblasti, iako su sprovedene zemljišne reforme zanemarile rodne zahteve. Takođe, u Južnoj Aziji i pored značajnog progressa, ozbiljne nejednakosti i dalje postoje. U delovima Bliskog Istoka i Severne Afrike, šerijatsko pravo u velikoj meri uobličava ovu oblast i dovodi do nejednakosti žena. Ovo je posebno vidljivo u slučaju udovica ili ostavljenih žena, kada se one odriču nasleđa u korist braće i zarad pružanja ekonomske podrške.⁴

U mnogim zemljama, pravo nastoji da zaštiti ženu nakon smrti muža, ali ovim nastaje i održava se njeno zavisništvo od rođaka ili dece.⁵ Zanimljivo je spomenuti i neke konkretne primere. Tako, u Burkini Faso, žene ne nasleđuju zemlju i zavise od svojih muževa u pogledu pristupa zemljištu na kojem uzgajaju useve. U Brazilu, studije u ruralnim oblastima su pokazale da iako zakon izričito ne zabranjuje ženama da nasleđuju zemlju, patrilinearne kulturne vrednosti rezultiraju praksom nasleđivanja koja favorizuje sinove. U nekim muslimanskim zemljama u Aziji i Africi, količina zemlje koju ćerke nasleđuju obično je mnogo manja od one koju imaju njihova braća, i često mogu da naslede samo ličnu imovinu, a da uopšte ne dobiju zemlju (na primer Senegal, Uzbekistan). U veoma ograničenom broju slučajeva, i zakon i praksa priznaju da muškarci i žene imaju jednaka prava na imovinu i da sinovi i kćerke imaju jednaka prava nasledstva. Primeri uključuju bilateralne nasledne zajednice u Ekvadoru, Kandijske budiste u Šri Lanki, različite etničke grupe na Madagaskaru i neka matrilinearna društva u Aziji i Africi. Međutim, čak i u matrilinearnim društvima, gde se zemlja prenosi sa majke na ćerku (Indija, Malezija), zemljište često kontrolišu i predaju s jedne generacije muškaraca na drugu. Na primer, u matrilinearnim društvima Malavija i Mozambika, pravilo je da samo muškarci mogu da krče zemlju, što im u stvari daje kontrolu nad ovim resursom. Treba

⁴ UNAIDS Initiative, Backgrounder, Securing Women's Property and Inheritance Rights, The Global Coalition on Women and Aids, dostupno na https://data.unaids.org/gcwa/gcwa_bg_property_en.pdf.

⁵ Nina Berg and others, Women's Inheritance and Property Rights: A Vehicle to Accelerate Progress Towards Achievement of the Millennium Development Goals, Paper No. 13, IDLO, 2010, 3-4.

naglasiti i da su mnoga matrilinearna društva izmenjena i da su evoluirala u patrilinearna.⁶ Posebno je značajno naglasiti da uticaj sociokulturnih normi nadjačava čak i verske. Primer za to su narod Mosi, muslimanske vere u Burkini Faso, gde ćerke nasleđuju zemlju (iako delić udela nasleđuju njihova braća), dok je u praksi samo sinovi koriste. Ćerke mahom dobijaju privremena prava da koriste očevu zemlju ako napuste dom svog muža u slučaju njegove smrti, razvoda ili rastave. Samohrane ćerke sa decom takođe imaju ova privremena prava, ali se očekuje da će se ćerka udati i napustiti svoju porodicu i zajednicu, koja onda više nije obavezna da brine o njoj. U mnogim sredinama, pravo ćerke na nasledstvo može zavisiti od više faktora: bračnog statusa, da li je sistem matrilinearni ili patrilinearni, isplate miraza ili cene neveste u trenutku udaje, da li ima i sinova i kćeri, da li zemlja porodična ili je u pitanju zemlja predaka.

Srpski građanski zakonik iz 1844. godine odredio je neravnopravni nasledni položaj muških i ženskih naslednika, dok je Ustav FNRJ odmah posle drugog svetskog rata, odnosno 1946. godine garantovao ravnopravnost muškaraca i žena u svim oblastima državnog, privrednog i društveno-političkog života.⁷ Ovo rešenje priznato je u svim naknadnim ustavnim dokumentima i zakonima iz oblasti nasleđivanja. Drugim rečima, već osam decenija jednakost muškaraca i žena garantovana je u oblasti nasleđivanja. Takođe, sve zemlje koje su nastale nakon raspada SFRJ preuzele su ovu tradiciju i donele napredne antidiskriminacione zakone. Međutim, ukorenjena tradicija i običaji opstaju i dovode do nejednakosti u praksi, iako je ovo pitanje od značaja za političku participaciju i ekonomsko osnaživanje žena. Navedene tradicionalne prakse su povezane sa pretpostavkom da muškarci, kao glave domaćinstava, kontrolišu i upravljaju zemljom - implicitno odražavajući ideju da žene nisu u stanju da efikasno upravljaju proizvodnim resursima kao što je zemlja, da su proizvodni resursi dati ženama „izgubljeni za drugu porodicu“ u slučaju braka, razvoda ili smrti muškarca, te da će upravo muškarci obezbediti finansijsku sigurnost žena.⁸ Međutim, za obezbeđenje njihove sigurnosti neophodno je da žene steknu što više političke i ekonomske moći i autonomije. Žene na selu takođe smatraju da sigurna prava na zemlju posebno povećavaju njihov društveni i politički status i poboljšavaju njihov osećaj samopouzdanja i sigurnosti. Smanjenjem opasnosti od prinudnog iseljenja ili siromaštva, direktna i sigurna prava na zemlju povećavaju pregovaračku moć žena u kući i poboljšavaju njihov nivo učešća u javnosti.⁹ Dakle, jasno je da je praksa nasleđivanja i jačanje imovinskih prava od ključnog značaja za ostvarivanje ženskih

⁶ Više o ovome videti u Susanna Lastarria- Cornhiel, Zoraida Garcia - Frias, Gender and land rights: findings and lessons from country studies, dostupno na: <https://www.fao.org/4/a0297e/a0297e08.htm>.

⁷ Član 26. Ustava FNRJ, *Službeni list FNRJ*, god. II, br. 10.

⁸ OHCHR, Realizing Womens's Rights to Land and Other Productive Resources, 2013, p. 2., dostupno na <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/RealizingWomensRightstoLand.pdf>.

⁹ ActionAid International, "Securing women's rights to land and livelihoods a key to ending hunger and fighting AIDS", ActionAid International Briefing Paper, 2008.

ljudska prava, ali i za ekonomski i društveni razvoj. Ipak, prvi korak je ispitati da li je pravni okvir u Republici Srbiji adekvatan, te da li ima pravnih praznina ili normi koje dovode do diskriminacije žena u oblasti nasleđivanja. Treba uzeti u obzir da donošenje zakona ne garantuje pozitivne aktivnosti i institucionalnu promenu i često postoji određeni vremenski period koji omogućava implementaciju prava koja su njima garantovana. To kašnjenje je rezultat političkog opiranja, ekonomskih problema, a najčešće društvenih i kulturnih normi koje negativno utiču na uživanje tih prava. Zbog toga je posebno važno ispitati da li zakoni u dovoljnoj meri uvažavaju ovu realnost i da li su uvedene posebne mere kojima se žene mogu zaštititi od štetnih praksi.

2. USTAV REPUBLIKE SRBIJE

Ustav Srbije¹⁰ sadrži širok katalog ljudskih prava i garantuje, kao jedno od osnovnih načela, jednakost i zabranu diskriminacije. Opšta antidiskriminaciona ustavna norma, odnosno član 21. Ustava proglašava da su „pred Ustavom i zakonom“ svi jednaki, i da „svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije.“ Prema Ustavu, zabranjena je "svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta."¹¹ Drugim rečima, Ustavna odredba je otvorenog karaktera, odnosno navodi listu najčešćih osnova za diskriminaciju, ali je ne zatvara, čime ostavlja prostor i za zaštitu od diskriminacije po nekom drugom osnovu, te pored diskriminacije po osnovu "pola" štiti i od diskriminacije po osnovu "roda." Ustav Srbije u članu 21, stav 4. izričito priznaje odstupanje od načela jednakosti, odnosno mogućnost uvođenja posebnih mera "koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima," a koje se neće smatrati diskriminacijom. Pored opšte antidiskriminacione norme, Ustav sadrži i član 15. kojim država jemči ravnopravnost muškaraca i žena i opredeljuje se za razvijanje politike jednakih mogućnosti.

Ustavom se jemči pravo nasleđivanja, u skladu sa zakonom i garantuje da se ono ne može isključiti ili ograničiti zbog neispunjavanja javnih obaveza.¹² Ustavom se dalje garantuje da zaključenje, trajanje i raskid braka počiva na ravnopravnosti muškaraca i žene, kao i da se vanbračna zajednica izjednačava sa brakom u skladu sa zakonom,¹³ dok se istovremeno garantuje jednakost u pravima dece rođene u braku i van braka.¹⁴ Takođe, Ustav jemči pravo na imovinu i propisuje kada se ono može oduzeti ili ograničiti.¹⁵

Konačno, Ustav jemči jednaku zaštitu prava pred sudovima i drugim državnim organima, imaocima javnih ovlašćenja i organima autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave,

¹⁰ Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 98/2006.

¹¹ Član 21. stav 3. Ustava.

¹² Član 59. Ustava.

¹³ Član 62. Ustava.

¹⁴ Član 64. stav 4. Ustava.

¹⁵ Član 58. Ustava.

kao i pravo na žalbu.¹⁶ Štaviše, svako lice ima pravo na pravnu pomoć, u skladu sa zakonom, kao i na besplatnu pravnu pomoć.¹⁷

Na ovaj način, Ustav postavlja dobar osnov za zaštitu žena od bilo kojeg oblika diskriminacije, uključujući i nejednak tretman u oblasti nasleđivanja.

¹⁶ Član 36. Ustava.

¹⁷ Član 67. Ustava.

3. MEĐUNARODNI OKVIR RELEVANTAN ZA OBLAST NASLEĐIVANJA

Ustav utvrđuje hijerarhiju pravnih normi u Republici Srbiji tako što odmah iza Ustava postavlja međunarodno pravo, potom zakone i na kraju podzakonska akta.¹⁸ Štaviše, međunarodno pravo (običaj i ratifikovani međunarodni ugovori) predstavljaju sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka i neposredno se primenjuju,¹⁹ a oni garantuju jednakost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, uključujući i nasleđivanje. Tako, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu, uključujući i pol (član 2), u uživanju prava garantovanih ovim važnim međunarodnim instrumentom. Ova prava, između ostalog, podrazumevaju pravo na imovinu, hranu, stanovanje i obrazovanje. Takođe, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima garantuje jednakost između muškaraca i žena (član 3) i zabranjuje diskriminaciju u odnosu na uživanje ostalih prava i sloboda iz Pakta, gde spada i pravo na slobodno izražavanje mišljenja, kao i jednaka zaštita pred zakonom. U Opštem komentaru br. 19 iz 1990. godine, Komitet za ljudska prava naročito je naglasio značaj zaštite u porodici, pravo na brak i jednakost supružnika, koja podrazumeva sva pitanja iz njihovog odnosa poput izbora prebivališta, vođenja domaćinstva, obrazovanja dece i upravljanja dobrima.²⁰ Takođe, Komitet posebno naglašava da žene moraju imati jednaka prava na nasleđivanje kao i muškarci u slučaju smrti jednog od supružnika.²¹ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, na sličan način garantuje jednakost muškaraca i žena, a prava koja su od posebnog značaja za nasleđivanje su pored zabrane diskriminacije i pravo na adekvatan standard života i adekvatno stanovanje, finansijska nezavisnost i zarada, posedovanje, upravljanje i raspolaganje imovinom. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava je izrazio zabrinutost zbog toga što u Tunisu žene nasleđuju upola manju imovinu od muškaraca i preporučio je da žene i muškarci treba da imaju pravo na jednakost pri nasleđivanju imovine.²²

¹⁸ Videti član 16. i član 167. Ustava Republike Srbije.

¹⁹ Više o hijerarhiji pravnih normi u sistemu Republike Srbije videti u Ivana Krstić, Status i primena Evropske konvencije o ljudskim pravima u Republici Srbiji, u Uporedni prikaz primene Evropske konvencije o ljudskim pravima na nacionalnom nivou, Savet Evrope, Beograd, 2016, str. 89 - 105, dostupno na <https://rm.coe.int/16806fbc15>.

²⁰ Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 19 o članu 23: Zaštita porodice, prava na brak i jednakost supružnika, 27. jul 1990, stav stav 8.

²¹ Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 28: Član 3 - jednakost u pravima između muškaraca i žena, 29. mart 2000, stav 26.

²² UN doc. E/2000/22 (E/C.12/1999/11), stavovi 165, 173.

Najvažniji međunarodni instrument kojim se garantuje ravnopravnost i zabranjuje diskriminacija po osnovu pola, odnosno roda, jeste Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena.²³ Konvencija prvo zabranjuje diskriminaciju pod kojom podrazumeva svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena."²⁴ Konvencijom se nameće posebno važna obaveza države u vidu izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena kako bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena.²⁵ Konvencija nalaže otklanjanje diskriminacije u pogledu prava na socijalnu zaštitu,²⁶ kao i preduzimanje svih mogućih mera za eliminaciju diskriminacije žena u drugim oblastima privrednog i društvenog života.²⁷ Posebno je značajan član 16. stav 1. tačka. h) kojim se traži od država da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi otklonile diskriminaciju žena po svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose, a posebno da obezbede ravnopravnost bračnih drugova, žena i muškaraca u pogledu vlasništva nad imovinom, odnosno sticanja, upravljanja i otuđenja imovine. Ova norma čini ključnu odredbu kojom se garantuje pravo na imovinu ženama u braku. Posebno se insistira na tome da nacionalni običaji mogu umanjiti ili onemogućiti žene da poseduju imovinu i njom upravljaju.²⁸ Takođe, u vezi sa ovim članom pominje se i član 15. stav 1. koji naglašava da je diskriminatorski svaki zakon ili običaj koji muškarcima daje pravo na veći udeo u imovini kod razvoda ili raskida zajednice, ili nakon smrti rođaka, i ima ozbiljan uticaj na praktičnu sposobnost žene da se razvede muža, da se izdržava i da živi dostojanstveno. Tako pravo na nasleđstvo u jednakim delovima, „treba da bude zagantovano bez obzira na bračni status žene.“²⁹

Komitet za eliminaciju diskriminacije žena u Opštoj preporuci br. 21 o jednakosti u braku i porodičnim odnosima naglasio je da pravo na posedovanje, upravljanje, uživanje i raspolaganje imovinom predstavlja centralnu tačku prava žene na finansijsku nezavisnost. Zato i svako narušavanje principa jednakog vlasništva nad imovinom kod nasleđivanja mora biti

²³ Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, "Službeni list SFJR - Međunarodni ugovori", br. 11/81.

²⁴ Član 1. Konvencije.

²⁵ Član 5. stav 1. Konvencije.

²⁶ Član 11. stav 1. tačka. e).

²⁷ Član 13. Konvencije.

²⁸ M.arsha A. Freeman, Christine Chinkin, Beate Rudolf (eds.), *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law, 2012, 524.

²⁹ Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 21 (jednakost u braku i porodičnim odnosima), 1994, stav 28.

ukinuto jer je suprotno odredbama Konvencije. Takođe, Komitet izražava zabrinutost u vezi sa nasleđivanjem, uprkos nedostatku izričitog pominjanja nasleđivanja u tekstu Konvencije. On preporučuje državama da uvedu zakonodavnu reformu kako bi ženama obezbedile jednaka prava na nasleđivanje.³⁰ Komitet priznaje da pojedine države i dalje ne priznaju pravo kćerki i drugih ženskih srodnika na nasleđivanje ili ravnopravno nasleđivanje sa sinovima i drugim muškim srodnicima i da ovu praksu treba što pre ukinuti. U Opštoj preporuci br. 27 o pravu starijih žena, Komitet priznaje pravo na nasleđivanje udovica. Nasleđivanje se pominje i u kontekstu člana 14, naglašavajući njegov značaj za žene koje žive u ruralnim područjima i kojima je zemljište jedini izvor opstanka. Komitet zaključuje da mnoge države udovicama ne priznaju jednakost sa udovcima u pogledu nasledstva, ostavljajući ih ekonomski ranjivim nakon smrti supružnika. Neki pravni sistemi formalno obezbeđuju udovicama i druga sredstva ekonomske sigurnosti, kao što su isplate izdržavanja od muških rođaka, ali se oni često ne sprovode u praksi.³¹ Takođe, u pojedinim državama udovice podležu „oduzimanju imovine“ ili „otimanju imovine“, pri čemu rođaci preminulog muža, tražeći prava iz običaja, oduzimaju udovici i njenoj deci imovinu stečenu tokom braka.³² Konačno, države su dužne da usvoje zakone koji se odnose na sastavljanje testamenta koji obezbeđuju jednaka prava ženama i muškarcima kao ostaviocima, naslednicima i korisnicima.³³

Takođe, kao jedan od indikatora cilja 5 Agende 2030 održivog razvoja koji se odnosi na rodnu ravnopravnost tiče se se jednakosti nasleđivanja ćerki i sinova, kao i udovica. Ovim je pitanje nasleđivanja na globalnom nivou postavljeno kao jedno od prioriternih pitanja za ostvarenje navedenog cilja.

Pitanje ocene srpskog zakonodavstva i prakse bilo je predmet ocene pred UN komitetima. Tako je u svojim poslednjim zaključnim razmatranjima Komitet za ljudska prava posebno naglasio da država ima dobar zakonodavni i strateški antidiskriminacioni okvir, ali da treba raditi dalje na preduzimanju koraka kojima se jača njihova implementacija, nadzor i primena.³⁴ Takođe, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena posebno naglašava da su žene u Srbiji u svega 11% vlasnice zemlje, da je većina imovine tradicionalno registrovana na muškarce, da se kod nasleđivanja sinovi prioritizuju u odnosu na ćerke, od kojih se očekuje da se odreknu svog nasleđa u korist braće, kao i da su vanbračni partneri isključeni iz nasleđivanja.³⁵ Zbog toga se od Srbije očekuje da eliminiše diskriminaciju žena u oblasti

³⁰ Isto.

³¹ Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Opšti komentar br. 16 o ekonomskim posledicama braka, porodičnih odnosa i njihovog raskida, CEDAW/C/CG/29, 30. oktobar 2013, stav 49.

³² Isto, stav 50.

³³ Isto, stav 52.

³⁴ Komitet za ljudska prava, Zaključna razmatranja na četvrti periodični izveštaj, CCPR/C/SRB/CO/4, 3. maj 2024, stav 12,

³⁵ Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, Zaključna razmatranja na četvrti periodični izveštaj Srbije, CEDAW/C/SRB/CO/4, 14. mart 2019, stav 47 d).

nasleđivanja i uspostavi sistem zajedničkog registrovanja imovine. Prilikom razmatranja ovog izveštaja, uzet je u obzir i alternativni izveštaj u kojem je navedeno da su starije žene, naročito one koje žive na selu, diskriminisane isključivanjem iz donošenja odluka čak i u svojim porodicama, da su retko vlasnice imovine, kao i da su najčešće bez penzije i drugih primanja. S druge strane, žene koje žive u vanbračnim zajednicama u nepovoljnijem su položaju u odnosu na žene u braku, jer posle smrti vanbračnog partnera ne nasleđuju zaostavštinu. Starije žene koje žive u seoskim sredinama su veoma retko vlasnice imovine na kojoj žive i rade, jer tek 9,1% žena živi na svojoj, a 88,5%, na muževljevoj imovini, dok je u svega 2,4% slučajeva imovina zajednička. Ako žive same i nemaju dece, bilo da se nisu udavale ili da su udovice, žene su lišene prava na nasleđivanje jer se od njih očekuje da ne naslađuju kuću i zemlju, a posebno se od njih očekuje da se odreknu imovine u korist dece. Tako će po tradiciji naslediti imovinu samo ako nema muških naslednika.³⁶

Na evropskom nivou nema toliko instrumenata kojima se proklamuje jednakost u oblasti nasleđivanja, ali je važno spomenuti Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP) koja pravo nasleđivanja tretira u kontekstu prava na imovinu, proklamovanog članom 1. Prvog protokola uz Konvenciju. Ova odredba garantuje pravo na mirno uživanje imovine i zabranu njenog lišavanja, osim primenom uslova predviđenih zakonom i opštim principima međunarodnog prava. U kontekstu nasleđivanja, imovina se odnosi na "legitimno očekivanu" imovinu.³⁷ Takođe, EKLJP sadrži dve antidiskriminacione odredbe, član 14. EKLJP i član 1. Dvanaestog protokola uz EKLJP, kojima se zabranjuje diskriminacija po osnovu pola (eksplicitno) i roda (implicitno, na osnovu formulacije "i neko drugo svojstvo"). Evropski sud za ljudska prava se bavio pitanjem jednakosti nasleđivanja dece rođene u braku i vanbračnoj zajednici,³⁸ i zauzeo je stav o njihovoj ravnopravnosti u oblasti nasleđivanja. Ovo pravo dovodi se i u vezu sa članom 6. EKLJP kojim se garantuje pravo na pravično suđenje, posebno pravo na pristup sudu, koje mora biti praktično i delotvorno.³⁹ Navedeno pravo od posebnog je značaja za žene koje često nisu u dovoljnoj meri informisane o posledicama odricanja od nasleđa, niti im je obezbeđena adekvatna pravna pomoć. Naročito je značajan predmet *Mola Sali protiv Grčke*, u kojem se postavilo pitanje primene šerijatskog prava od strane domaćih sudova na ostavinski postupak prema grčkim državljanima koji pripadaju muslimanskoj manjini, suprotno volji ostavioca. Naslednici, supruzi preminulog, suprug je zaveštao celokupnu imovinu, u skladu sa grčkim građanskim pravom. Sudovi su smatrali da

³⁶ Nadežda Satarić i drugi, Alternativni izveštaj o starijim ženama Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, udruženje Amity i drugi, Beograd, jun 2018.

³⁷ *Saghindaze and Others v. Georgia*, predstavka br. 18768/05, presuda od 27. maja 2010, stav 103.

³⁸ *Fabris v. France* (VV), predstavka br. 16574/07, presuda od 7. februara 2013.

³⁹ *Bellet v. France*, predstavka br. 23805/94, presuda od 4. decembra 1995, stav 38.

testament nema dejstvo jer je trebalo primeniti islamsko nasledno pravo, čime je supruga lišena tri četvrtine nasledstva. ESLJP je pronašao povredu zabrane diskriminacije u vezi sa pravom na imovinu, nalazeći da je podnositeljka predstavke izložena tretmanu koji nije bio objektivno i razumno opravdan.⁴⁰

U okviru Saveta Evrope doneta je Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2024. do 2029. godine.⁴¹ U Strategiji se veliki akcenat stavlja na razbijanje rodnih stereotipa, koji predstavljaju ozbiljno ograničenje u postizanju rodne ravnopravnosti i vode ka rodno zasnovanoj diskriminaciji. Takođe, kao jedan od ciljeva postavlja se i ekonomsko osnaživanje žena i pristup pravdi za žene i devojčice, koje su u direktnoj vezi sa ostvarivanjem prava na nasleđivanje. Konačno, pored osnivačkih ugovora i Povelje o osnovnim pravima u EU kojima se garantuje jednakost muškaraca i žena, Evropska komisija je usvojila i Strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2020. do 2025. godine.⁴² Među prioritarnim ciljevima definisani su izazovi sa rodnim stereotipima, postizanje pune participacije u različitim sektorima ekonomije, kao i smanjenje rodnog jaza u platama i penzijama, što su pitanja od značaja za nasleđivanje.

Navedeni međunarodni okvir koji obavezuje Republiku Srbiju proklamuje jednakost žena i muškaraca kod nasleđivanja i ukazuje na naročit problem sa održavanjem štetnih tradicionalnih praksi zbog kojih su žene i dalje diskriminisane. Pravno, od Srbije se očekuje da jača implementaciju antidiskriminacionog zakonodavstva potpomognuta merama i aktivnostima iz strateškog okvira, ali i da u potpunosti izjednači bračnu i vanbračnu zajednicu.

⁴⁰ *Molla Sali v. Greece*, predstavka br. 20452/14, presuda od 19. decembra 2018.

⁴¹ Tekst Strategije na engleskom jeziku dostupan je na <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy>.

⁴² Tekst Strategije na engleskom jeziku dostupan je na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en.

4. REGIONALNO ISKUSTVO

U svim zemljama u regionu u poslednjim decenijama uveden je adekvatan antidiskriminacioni okvir, koji unapređuje zaštitu i garancije koje daju zakoni o nasleđivanju, a koji izjednačavaju muškarce i žene kao naslednike. Prema pozitivnom pravu u oblasti naslednopravnih odnosa, svako lice, uključujući ženu, koja se nalazi u odnosu srodstva ili bračne veze sa ostaviocem, može da bude naslednik pod jednakim uslovima. I muškarci i žene, i oženjeni i udate, mogu bez ograničenja i sa jednakim mogućnostima i pravima biti naslednici, ali i ostavioci. Pri konkurenciji srodnika istog kolena i istog stepena srodstva, i muškarci i žene imaju ista prava i iste nasledne mogućnosti, a i uzajamna nasledna prava bračnih supružnika su jednaka. Međutim, praksa pokazuje da su i dalje prisutne tradicionalne norme koje uslovljavaju nejednakosti i daju prednost muškarcima prilikom nasleđivanja.

U Crnoj Gori je 2019. godine predstavljeno istraživanje na temu "Imovinska prava žena."⁴³ Istraživanje je pokazalo da mlađe žene sve više traže i ostvaruju pravo na imovinu, ali je i dalje prisutan običaj da se odriču nasledstva u korist braće. Žene, bez obzira na ekonomski položaj i stepen obrazovanja, smatraju da je u pitanju porodična tradicija. Dok 82% ispitanika smatra da porodična imovina treba da pripadne muškarcima i ženama podjednako, svega 25% smatra da je to tako i u praksi. Takođe, čak 70% ispitanika smatra da društvo osuđuje žene koje se ne odreknu imovine u korist brata. Mnoge žene nemaju informacije o pravu na nasleđivanje i podeli bračne imovine, zbog čega ustaljenu praksu prihvataju kao pravo. Tako je istraživanje pokazalo da se vrlo često dešava da žene prilikom razvoda braka i raspada vanbračne zajednice ne pokreću postupak za podelu imovine koju su stekle sa partnerima tokom trajanja zajednice. Zato svega oko polovine ispitanika smatra da se ova imovina jednako deli nakon razvoda, odnosno razlaza. Istraživanje otkriva i da je uzrok niskom procenatu vlasnica imovine u Crnoj Gori tradicija, neinformisanost žena, strah da će imovina postati vlasništvo druge porodice i nepoštovanje prava žena. Treba naglasiti i da postoji regionalni disparitet u tom smislu što je najviše žena vlasnica imovine u Podgorici i Kotoru (36%), dok ih je najmanje u severnim opštinama, Rožajama i Petnjici (ispod 7%).⁴⁴ Istraživanje je dalje pokazalo da se žene često odriču nasleđa u korist braće. Na primer, ispitanica je svedočila da se njena majka, zajedno sa drugih šest sestara, odrekla nasleđa u korist trojice braće, kako "narod ne bi pričao da su "uzele"

⁴³ Sigurna ženska kuća, *Imovinska prava žena*, Podgorica, 2019.

⁴⁴ Predrag Tomović, Nestaje običaj muškog nasleđivanja u Crnoj Gori, Radio Slobodna Evropa, 3. april 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/pravo-na-imovinu-rod-%C5%BEene-dom/29859105.html>.

bratu deo." Iako je tokom ovog istraživanja većina mladih žena izrazila stav da očekuje jednak udeo kod nasleđivanja, treba naglasiti da istraživanje stavova mladih iz 2024. godine pokazuje da više od 60% ne misli da bi žene i muškarci trebalo da dele kućne poslove, te da je za dobrobit dece poželjnije da muškarac radi, a da se žena posveti porodici.⁴⁵ Tako muškarci i danas veruju da očekivanja žena da jednako podele poslove u kući umanjuju njihovu muškost.⁴⁶ Ovo ilustruje vraćanje tradicionalnim vrednostima kod mladih i sigurno ima uticaj na prihvatanje štetne prakse nasleđivanja za žene.

Takođe, u Bosni i Hercegovini žene se najčešće odlučuju da ne prihvate nasledstvo, ili da ga nakon prihvatanja poklone bratu ili sinu. Najčešći razlozi za to su nepoznavanje prava kao naslednika, odnosno stav da će imovina doneti više tereta od koristi poput plaćanja poreza na imovinu, posebno kada se radi o nezaposlenim ženama, ili nepotrebna administrativna procedura oko upisa imovine koja traje, dok one zbog porodičnih obaveza nemaju vremena da se time bave.⁴⁷ Ovaj stav je naročito izražen kod neobrazovanih žena i onih koje žive u seoskim sredinama. Ipak, ima i žena koje su obrazovane, a koje smatraju da treba poštovati običaje i odreći se imovine u korist brata ili sina. Žene se odriču nasleđa i zbog osude porodice i šire društvene zajednice, ukoliko se prihvate nasledstva. Ona se ogleda u odbacivanju žene iz porodične zajednice, odnosno formalnog i neformalnog odricanja srodstva sa njom. Koren ovakve osude potiče iz vremena života u porodičnoj zadruzi gde je vlast imao muškarac a žena je učestvovala u kućnim i poljskim radovima, ali nije imala pravo glasa u donošenju porodičnih odluka.⁴⁸ Tako statistički podaci pokazuju da postoji nesaglasnost između propisa i prakse, te da su učinjeni određeni pomaci u skorije vreme, ali da je praksa nasleđivanja muških srodnika i dalje prisutna.⁴⁹

U Hrvatskoj isto postoji uticaj patrijarhalnih rodni normi na porodicu i društvo. Prema istraživanjima, veliki broj žena nakon udaje prelazi u suprugov porodični dom, gde žive u kući koja je u vlasništvu muža. Ukoliko kupe stan, i dalje je rasprostranjena praksa da se muž

⁴⁵ WFD, Youth perceptions and attitudes towards politics in Montenegro, dostupno na: <https://www.wfd.org/sites/default/files/2022-04/Youth%20perceptions%20and%20attitudes%20towards%20politics%20in%20MNE.pdf>.

⁴⁶ UNDP, Da li su patrijarhalne vrednosti isto što i porodične vrijednosti?, 20. februar 2024, dostupno na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/blog/da-li-su-patrijarhalne-vrijednosti-isto-sto-i-porodicne-vrijednosti>.

⁴⁷ Mirjana Miškić, *Op. cit.*, str. 19.

⁴⁸ *Isto*, str. 20.

⁴⁹ *Isto*.

registruje kao jedini vlasnik.⁵⁰ Ipak, ovakva praksa se polako menja, posebno u gradskim sredinama.⁵¹

U Severnoj Makedoniji takođe postoje tradicionalne prakse, posebno među albanskim stanovništvom, koje vrše pritisak na žene da poštuju porodičnu tradiciju i očekivanja, dok zakonodavni okvir ne predviđa zaštitne mere za žene koje su prisiljene da se odreknu nasleđa.⁵² Odricanje od nasleđa žena utiče na njihov ekonomski i društveni status, naročito imajući u vidu da je procenat njihovog uključivanja u nasleđe daleko manji u ruralnim sredinama. Žene se u ovim krajevima percipiraju kao ekonomski zavisne od muževa, neobrazovane i preopterećene porodičnim obavezama. Tako, jedno istraživanje pokazuje da je čak 85% ispitanica navelo da je tradicija igrala ulogu u ostvarivanju njihovih naslednih prava, dok 72% smatra da je vreme za promene. Takođe, čak 73% ispitanica je naglasilo da je prihvatanje nasleđa dovelo do pogoršanja odnosa sa roditeljima i braćom.⁵³ Posebno je zanimljivo da je svega 38% ispitanica odgovorilo da bi u slučaju nasleđivanja njihove imovine podela bila jednaka za dečake i devojčice.

Svi navedeni podaci ilustruju da pored dobrog zakonodavnog okvira, uloga tradicije u društvima u regionu utiče na ostvarenje prava na nasleđivanje žena, te da zahteva preduzimanje dodatnih mera kojima će doći do njihovog osnaživanja i promene tradicionalnih društvenih i kulturnih obrazaca koji negativno utiču na rodnu ravnopravnost.

⁵⁰ WBG, Investing in Opportunities for All, Croatia Country Gender Assessment, 2019, p. 48, dostupno na: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/695541553252905811-0080022019/original/WBCroatiagenderequality22032019.pdf>.

⁵¹ Isto, p. 97.

⁵² Lindita Neziri, Abdulla Azizi, Between Law and Tradition: the Practice of (Non) Participation of Girls from the Albanian Community in Macedonia in the Family Property Inheritance, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, vol. 4, no. 1, 2018, p. 63.

⁵³ Isto.

5. RELEVANTAN ZAKONODAVNI OKVIR

5.1. Antidiskriminacioni zakoni

5.1.1. Zakon o zabrani diskriminacije

Opšti antidiskriminacioni zakon u Republici Srbiji predstavlja Zakon o zabrani diskriminacije.⁵⁴ Zakon je značajan zato što uređuje opštu zabranu diskriminacije, daje definiciju diskriminacije, priznaje oblike i posebne slučajeve diskriminacije i ustanovljava sudski postupak za zaštitu od diskriminacije, a uvodi i nezavisno telo - Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Zakonom se definiše diskriminacija kao svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na nekom stvarnom, odnosno pretpostavljenom ličnom svojstvu.⁵⁵ Zakonom se uvodi antidiskriminaciona klauzula koja je otvorena, ali se izričito priznaje veliki broj ličnih svojstava, uključujući i pol i rod. Zakon priznaje i veliki broj oblika u kojima se diskriminacija ispoljava, uključujući uzmeniravanje i ponižavajuće postupanje, "koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće i uvredljivo okruženje."⁵⁶

Zakon uređuje posebne slučajeve diskriminacije, među kojima i diskriminaciju po osnovu pola i roda.⁵⁷ Pod njom se podrazumeva postupanje protivno načelu rodne ravnopravnosti, odnosno načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života." Drugim rečima, zabranjena je diskriminacija između muškaraca i žena u oblasti nasleđivanja, iako ono nije izričito pomenuto u Zakonu. Posebno je značajno da se pomenutom odredbom zabranjuje uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol, odnosno rod, kao i omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje s obzirom na pol, odnosno rod, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama,

⁵⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 22/2009, 52/2021.

⁵⁵ Član 2. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije.

⁵⁶ Član 12. stav 1. Zakona o zabrani diskriminacije.

⁵⁷ Član 20. Zakona o zabrani diskriminacije.

običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. Ova odredba svoje korene ima u međunarodnom pravu. Dakle, zakon o zabrani diskriminacije garantuje jednakost žena i muškaraca u oblasti nasleđivanja, iako nasleđivanje ne spominje izričito, omogućava zaštitu od diskriminacije, a naročito zabranjuje štetne tradicionalne običaje koji u praksi mogu ugroziti jednakost nasleđivanja.

5.1.2. Zakon o rodnoj ravnopravnosti

Zakon o rodnoj ravnopravnosti je specijalizovan zakon koji ima za cilj identifikaciju mera politike za ostvarivanje i unapređenje rodne jednakosti.⁵⁸ Donet je nakon Zakona o ravnopravnosti polova, koji je imao svoja ograničenja počev od terminologije u nazivu samog zakona. Zbog toga je u procesu donošenja novog zakona bilo pripremljeno nekoliko nacrti, a na jedan od njih je i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, još u avgustu 2015. godine, dao Mišljenje na pojedine odredbe Nacrta zakona o ravnopravnosti polova. Između ostalog, Poverenik je insistirao na tome da bračne i vanbračne zajednice treba u potpunosti izjednačiti u svim sferama društvenih odnosa i utvrditi rok za usaglašavanje svih zakona u pogledu potpunog izjednačavanja bračnih i vanbračnih zajednica.⁵⁹ Međutim, usvojeni Zakon o rodnoj ravnopravnosti nije uveo ovo izjednačenje. Ipak, zakonom se na veoma sveobuhvatan način definiše rodna ravnopravnost kao "jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, ravnomerno učešće i uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda, korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za lični razvoj i razvoj društva, jednake mogućnosti i prava u pristupu robama i uslugama, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada, uz uvažavanje bioloških, društvenih i kulturološki formiranih razlika između muškaraca i žena i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca prilikom donošenja javnih i drugih politika i odlučivanja o pravima, obavezama i na zakonu zasnovanim odredbama, kao i ustavnim odredbama."⁶⁰ Ova definicija uključuje "jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda", podrazumevajući pod tim "jednako ostvarivanje prava i sloboda žena i muškaraca, njihov ravnopravni tretman i ravnopravno učešće u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i drugim oblastima društvenog života i u svim fazama planiranja, pripreme, donošenja i sprovođenja odluka i ravnopravno korišćenje

⁵⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 52/2021.

⁵⁹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Mišljenje o pojedinim odredbama Nacrta zakona o ravnopravnosti žena i muškaraca, br. 011-00-35/2015-02 datum: 27.12.2015.

⁶⁰ Član 3. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

njihovih rezultata, bez postojanja rodni ograničenja i rodne diskriminacije."⁶¹ S druge strane, diskriminacija na osnovu pola odnosno roda, predstavlja svako neopravdano razlikovanje, nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), na otvoren ili prikriven način, u odnosu na lica ili grupe lica, kao i članove njihovih porodica ili njima bliska lica, zasnovano na polu, polnim karakteristikama, odnosno rodu u: političkoj, obrazovnoj, medijskoj i ekonomskoj oblasti; oblasti zapošljavanja, zanimanja i rada, samozapošljavanja, zaštite potrošača (robe i usluge); zdravstvenom osiguranju i zaštiti; socijalnom osiguranju i zaštiti, u braku i porodičnim odnosima; oblasti bezbednosti; ekologiji; oblasti kulture; sportu i rekreaciji; kao i u oblasti javnog oglašavanja i drugim oblastima društvenog života."⁶² Drugim rečima, pod definicijom rodne diskriminacije podrazumeva se svako pravljenje razlike u porodičnim odnosima i ekonomskoj oblasti, a time i u oblasti nasleđivanja. Posebno je značajno što Zakon pored "pola", koji predstavlja biološku karakteristiku na osnovu koje se ljudi određuju kao žene ili muškarci, definiše i "rod" kao "društveno određene uloge, mogućnosti, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce uključujući i međusobne odnose muškaraca i žena i uloge u tim odnosima koje su društveno određene u zavisnosti od pola."⁶³ Takođe, Zakon definiše i rodne stereotipe kao "tradicijom formirane i ukorenjene ideje prema kojima su ženama i muškarcima proizvoljno dodeljene karakteristike i usluge koje određuju i organiziraju njihove mogućnosti i položaj u društvu."⁶⁴

Zakonom se dalje određuju osetljive grupe žena u koje spadaju žene sa sela, žrtve nasilja, kao i žene koje se zbog društvenog porekla, nacionalne pripadnosti, imovnog stanja, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, starosti, psihičkog i/ili fizičkog invaliditeta, života u nerazvijenom području ili iz drugog razloga ili svojstva nalaze u nejednakom položaju.⁶⁵ Da bi se ostvarila rodna ravnopravnost, Zakon propisuje vrste mera za ostvarivanje i unapređenje rodne ravnopravnosti, koje se dele na opšte i posebne mere. Dok opšte mere podrazumevaju zakonom ili drugim aktom propisane mere kojima se u određenoj oblasti zabranjuje diskriminacija na osnovu pola, odnosno roda, ili nalaže odgovarajuće postupanje radi ostvarivanja rodne ravnopravnosti, posebne mere predstavljaju aktivnosti, mere, kriterijumi i prakse u skladu sa načelom jednakih mogućnosti kojima se obezbeđuje ravnopravno učešće i zastupljenost žena i muškaraca, posebno pripadnika osetljivih društvenih grupa, u svim sferama društvenog života i jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda.⁶⁶ U posebne mere,

⁶¹ Član 6. sta 1. tač. 4. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶² Član 4. stav 1. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶³ Član 6. stavovi 1 i 3. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶⁴ Član 6. stav 1. tač. 24. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶⁵ Član 6. stav 2. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶⁶ Članovi 9-10. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

između ostalog, spadaju pravo na informisanost, kao i prikupljanje relevantnih podataka razvrstanih po polu. Same mere mogu biti one koje se sprovode u slučajevima osetno neuravnotežene zastupljenosti polova, podsticajne mere (kojima se daju posebne pogodnosti ili uvode posebni podsticaji u cilju unapređenja položaja i obezbeđivanja jednakih mogućnosti za žene i muškarce u svim oblastima društvenog života), kao i programske mere (kojima se operacionalizuju programi za ostvarivanje i unapređenje rodne ravnopravnosti). Međutim, kada Zakon određuje u delu V oblasti u kojima se određuju i sprovode opšte i posebne mere, ne navodi oblast nasleđivanja, niti bračne i porodične odnose. Od relevantnih oblasti Zakon navodi socijalnu zaštitu, propisujući da su organi javne vlasti dužni da obezbede jednake mogućnosti u pružanju socijalne zaštite za sve korisnike usluga i prava bez obzira na njihov pol, odnosno rod, što se posredno odnosi na jednak pristup uslugama i pravima, naročito za lica koja pripadaju osetljivim društvenim grupama.⁶⁷

Može se zaključiti da iako Zakon izričito ne spominje nasleđivanje, njegove brojne odredbe garantuju jednakost žena i muškaraca u ovoj oblasti, definišu rod i rodne stereotipe i predviđaju posebne mere, među kojima se nalaze i informisanost i prikupljanje relevantnih podataka razvrstanih po polu. Na ovim obavezama treba više insistirati kod oblasti nasleđivanja jer su one ključne za promenu stereotipnih obrazaca, a time i za unapređenje ravnopravnosti muškaraca i žena u oblasti nasleđivanja. Međutim, mora se naglasiti da je Ustavni sud rešenjem od 28. juna 2024. godine stavio van snage odredbe Zakona o rodnoj ravnopravnosti dok ne donese odluku povodom nekoliko spojenih inicijativa, koje su dovele do pokretanja postupka za njegovu ocenu ustavnosti i zakonitosti.⁶⁸ Ovom odlukom su žene ostale bez zaštite kojom se štiti i ostvaruje ravnopravnost žena i devojčica.

5.2. Zakon o nasleđivanju

Zakon o nasleđivanju predstavlja specijalizovan zakon u ovoj oblasti.⁶⁹ Zakon uređuje osnov nasleđivanja koji može biti zakonski i testamentarni. Druga glava uređuje nasleđivanje na osnovu zakona i određuje krug zakonskih naslednika u koje spadaju potomci ostavioca, njegovi usvojenici i njihovi potomci, bračni drug, roditelji, usvojioci, braća i sestre i njihovi potomci, dede i babe i njihovi potomci, kao i ostali preci.⁷⁰ Navedeni član među naslednicima ne prepoznaje vanbračne partnere i potpuno je nejasno iz kojih razloga nije predviđena

⁶⁷ Član 36. stav 1. Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

⁶⁸ Ustavni sud, IuZ- 85/2021, 28. jun 2024.

⁶⁹ Zakon o nasleđivanju, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 46/95, 101/2003 - odluka US, 6/2015.

⁷⁰ Član 8. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

moгуćnost da se kao naslednik javi vanbraćni partner ostavioaca. U celom zakonu, samo u odredbi člana 113 pomenut je vanbraćni partner u kontekstu uređjenja pitanja ko ne može biti zaveštajni svedok. Tako vanbraćni drug samo može biti naslednik po osnovu testamenta, tzv. testamentalni naslednik. Ukoliko nema testamenta, vanbraćni partner ima pravo na određeni deo zajedničke imovine stećene u toku trajanja vanbraćne zajednice, ali visina tog dela mora da se dokazuje u parnici.

Prvi nasledni red čine ostavioćevi potomci i braćni drug, koji nasleđuju na jednake delove.⁷¹ Na ovaj naćin, Zakon proklamuje jednakost između ženskih i muških potomaka, ali ne izjednaćava braćnu i vanbraćnu zajednicu. Zakon dalje uređuje da kada ostavioćevo dete ne može ili neće da nasledi imovinu, njegov deo na jednake delove nasleđuju njegova deca.⁷² U drugi nasledni red spadaju ostavioćev braćni drug, njegovi roditelji i potomstvo. Zakon uređuje da braćni drug nasleđuje polovinu zaostavštine, dok drugu polovinu na jednake delove nasleđuju ostavioćevi roditelji. Ako braćni drug neće ili ne može da nasledi imovinu, nju nasleđuju ostavioćevi roditelji na jednake delove.⁷³ Zakon dalje uređuje šta se dešava ako roditelj ne može ili neće da nasledi, ali i tada proklamuje naćelo jednakosti jer se imovina dalje deli među decom i potomcima na jednake delove. Isto naćelo jednakosti postoji i kod narednih naslednih redova.

Zakon dalje osigurava polořaj ekonomki slabijeg naslednika, pa propisuje da kada braćni drug nema nućnih sredstava za ųivot, može zahtevati doųivotno uųivanje na celini ili delu zaostavštine koji su nasledili ostali naslednici u drugom naslednom redu.⁷⁴ Sud tada ceni duųinu trajanja braćne zajednice, imovno stanje i sposobnost za privređivanje braćnog druga i ostalih naslednika, kao i vrednost zaostavštine. Slićna odredba odnosi se i na ostavioćeve roditelje koji nemaju nućnih sredstava za ųivot.⁷⁵

Zakon dalje propisuje ko su nućni naslednici, takoće garantujući jednakost među njima. Zakon prepoznaje i poklon kao svako odricanje od prava, pa i od nasleđa u korist određenog naslednika, otpuštanje duga, ono što je ostavilac za ųivota dao nasledniku na ime naslednog dela ili zbog osnivanja ili proširenja domaćinstva ili obavljanja zanimanja, kao i svako drugo besplatno raspolaganje.⁷⁶ Do iskljućenja nućnih naslednika može doći samo ako se naslednik

⁷¹ Član 9. stavovi 1. i 2. Zakona o nasleđivanju.

⁷² Član 10. Zakona o nasleđivanju.

⁷³ Član 12. Zakona o nasleđivanju.

⁷⁴ Član 23. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

⁷⁵ Član 31. Zakona o nasleđivanju.

⁷⁶ Član 50. Zakona o nasleđivanju.

povredom neke zakonske ili moralne obaveze ogrešio o zaveštaoca - kada se uvredljivo ili grubo odnosio prema njemu, ako je umišljajno učinio krivično delo prema njemu, njegovom detetu, usvojeniku, bračnom drugu ili roditelju, ako se odao neradu i nepoštenom životu.⁷⁷ Samo isključenje može biti potpuno ili delimično. Zaveštalac može i lišiti nužnog dela naslednika ako je prezadužen ili je rasipnik.⁷⁸

Nasleđivanje je moguće i na osnovu zaveštanja (testamenta), koje je uređeno glavom trećom Zakona, a koje može imati oblik: 1) svojeručnog zaveštanja; 2) pisanog zaveštanja pred svedocima; i 3) usmeno zaveštanje.⁷⁹ Pored ovih oblika zaveštanja, Zakon prepoznaje i sudsko i javnobeležničko zaveštanje.⁸⁰ Zaveštalac ne može postaviti uslove niti može naložiti neku činidbu ili uzdržavanje koje je protivni prinudnim propisima, javnom poretku ili dobrim običajima.⁸¹ Takvo zaveštanje je ništavo. Zakon uređuje i pitanje dejstva ugovora o doživotnom izdržavanju, kojim se primalac izdržavanja obavezuje da se posle njegove smrti na davaoca izdržavanja prenese svojina tačno određenih stvari ili druga prava, dok se davalac izdržavanja obavezuje da ga, kao naknadu za to, izdržava i brine o njemu do kraja njegovog života i da ga sahrani posle smrti.⁸² Na zahtev zakonskih naslednika primaoca izdržavanja, sud može poništiti ugovor o doživotnom izdržavanju ako zbog bolesti ili starosti primaoca izdržavanja ugovor nije predstavljao nikakvu izvesnost za davaoca izdržavanja.⁸³

Naslednici u ostavinskom postupku mogu da prihvate nasledstvo, mogu da svoj deo ustupe drugom, ili da ga se odreknu. Smrcu osobe, odnosno proglašenjem lica za umrlo otvara se njegovo nasleđe.⁸⁴ Zaostavština prelazi po sili zakona na ostaviočeve naslednike u trenutku njegove smrti, a istog trenutka naslednici stiču i pravo na odricanje od nasleđa.⁸⁵ Po Zakonu, naslednik se može odreći nasleđa izjavom pred sudom do okončanja prvostepenog postupka za raspravljanje zaostavštine.⁸⁶ Ako to ne učini do tog roka, smatraće se da se primio nasleđa. Smatra se da naslednik koji se odrekao nasleđa nikada nije ni bio naslednik⁸⁷ i takva izjava je neopoziva, osim ako je posledica prinude, pretnje, prevare ili zablude.⁸⁸ Zakon poznaje i

⁷⁷ Član 61. Zakona o nasleđivanju.

⁷⁸ Član 64. Zakona o nasleđivanju.

⁷⁹ Članovi 84-85, 110. Zakona o nasleđivanju. Može biti još i konzularno, međunarodno brodsko i vojno zaveštanje.

⁸⁰ Članovi 86, 111a. Zakona o nasleđivanju.

⁸¹ Članovi 120, 132. Zakona o nasleđivanju.

⁸² Član 194. Zakona o nasleđivanju.

⁸³ Član 203. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

⁸⁴ Član 206. Zakona o nasleđivanju.

⁸⁵ Član 212. Zakona o nasleđivanju.

⁸⁶ Član 213. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

⁸⁷ Član 213. stav 3. Zakona o nasleđivanju.

⁸⁸ Član 214. stavovi 3. i 4. Zakona o nasleđivanju.

odricanje u korist određenog nasljednika, što predstavlja izjavu o prijemu nasleđa uz istovremeno ustupanje naslednog dela i smatra se poklonom. Zakon sadrži i odredbu kojom se nasledniku koji je živeo ili privređivao u zajednici sa ostaviocem priznaje pravo u slučaju opravdane potrebe, da mu ostavi pojedine stvari ili grupe stvari ili prava koje bi pripale u deo naslednicima, a da im on vrednost tih stvari ili prava isplati u novcu o roku koji sud prema okolnostima odredi.⁸⁹ Takođe, predmeti domaćinstva veće vrednosti koji služe svakodnevnim potrebama ostaviočevog bračnog druga i nasljednika koji je s ostaviocem živeo u istom domaćinstvu ostaviće mu se na njegov zahtev, a njihova će se vrednost uračunati u deo tog nasljednika. Ako vrednost tih predmeta premaši vrednost naslednog dela, naslednik kome su predmeti ostavljeni isplatiće tu razliku ostalim naslednicima u novcu, o roku koji sud prema okolnostima odredi.⁹⁰

Može se zaključiti da Zakon o nasleđivanju izjednačava muškarce i žene i da sadrži pojedine odredbe koje mogu biti od značaja za bračnog partnera. Međutim, Zakon ne izjednačava bračnu i vanbračnu zajednicu i ne predviđa vanbračnog partnera kao nasljednika. Takođe, Zakon ne sadrži ni rodno senzitivne odredbe kojima se garantuje jednako ostvarivanje prava na nasleđivanje u praksi jer običajno pravo, odnosno tradicija odnosi prevagu. Ovo je veoma važna posledica jer preko 200.000 osoba živi u vanbračnoj zajednici u Srbiji, koji najčešće testamentom uređuju raspodelu svoje imovine. Ukoliko to ne urade, prava moraju ostvariti na sudu, što ih dovodi u nepovoljniji položaj u odnosu na bračne partnere.⁹¹ Takođe, prema nekim podacima, 44% žena se odrekne nasleđivanja u korist muških članova porodice, a takva odluka ima brojne posledice po ženu i njenu porodicu.⁹² Ova praksa je naročito rasprostranjena u seoskim područjima gde žene ostaju bez ičega, a nemaju ni gde da se vrate ako žive u lošim zajednicama.⁹³ Kada žena odluči da ne prihvati nasleđstvo, izjašnjavaju se njena deca, koja mogu i drugačije da odluče. Međutim, ako odluči da svoj deo ustupi, odluka je konačna, i za nju i naslednike, i povlači pravne posledice. Tako bi u Zakon o nasleđivanju bilo potrebno uvesti odredbu kojom se izjednačavaju bračna i vanbračna zajednica, uvesti odredbu kojom se garantuje načelo jednakosti po osnovu pola, odnosno roda (iako je ona garantovana Zakonom o zabrani diskriminacije) i pravo na informisanje koje se odnosi na posledice odricanja od nasleđa.

⁸⁹ Član 232. stav 1. Zakona o nasleđivanju.

⁹⁰ Član 234. Zakona o nasleđivanju.

⁹¹ Kosana Beker, Biljana Janjic, Andrijana Covic, Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2023. godinu, FemPLatz, str. 117.

⁹² Videti, na primer, Zakon o nasleđivanju: običajno pravo pobeđuje zakon, Paragraf, 26.12.2023, <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/291223/291223-vest9.html>.

⁹³ Žensko udruženje Kolubarskog okruga, Koliki je moj deo- Uticaj rodni uloga na položaj žena u prosecima nasleđivanja imovine u Srbiji, ŽUKO, 2023.

5.3. Zakon o socijalnoj zaštiti

Zakon o socijalnoj zaštiti⁹⁴ uređuje delatnost socijalne zaštite, njene ciljeve i načela, prava i usluge. Zakon propisuje da je svako, u okviru svojih mogućnosti, svojim radom, prihodima i imovinom dužan da spreči, otklanja ili ublažava vlastitu socijalnu izolovanost kao i socijalnu izolovanost članova svoje porodice. Takođe je propisano da je korisnik prava ili usluga socijalne zaštite pojedinac, odnosno porodica koja se suočava s preprekama u zadovoljavanju potreba, usled čega ne može da dostigne ili da održi kvalitet života ili koja nema dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a ne može da ih ostvari svojim radom, prihodom od imovine ili iz drugih izvora.⁹⁵

Zakon sadrži i odredbu koja je direktno relevantna za nasleđivanje. Naime, Zakon u članu 82. uređuje opšte uslove za ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć i propisuje da pojedinac, odnosno član porodice, gubi pravo na socijalnu pomoć ako je prodao ili poklonio nepokretnu imovinu ili se odrekao prava na nasleđivanje nepokretne imovine ili ako je protekao period u kojem bi, od tržišne vrednosti nepokretne imovine koju je prodao, poklonio ili se odrekao prava na nasleđivanje, mogao obezbeđivati pomoć.⁹⁶ Tako član 82. tačka 1. stav 2 glasi: "ako pojedinac, odnosno član porodice nije prodao ili poklonio nepokretnu imovinu ili se odrekao prava na nasleđivanje nepokretne imovine ili ako je protekao period u kojem bi, od tržišne vrednosti nepokretne imovine koju je prodao, poklonio ili se odrekao prava na nasleđivanje, mogao obezbeđivati pomoć u smislu ovog zakona.". Drugim rečima, nema prava na novčanu i socijalnu pomoć lice koje se odreklo nasledstva ili je dalo poklon u onom periodu u kom bi mogao da se izdržava iz vrednosti te imovine koje se odrekao ili koju je poklonio.

Osnov za primenu ove odredbe jesu odricanje od nasleđa, odricanje od nasledstva u korist nekog sanaslednika ili prihvatanje nasledstva i ustupanje nekom od sanaslednika u korist drugog naslednika, jer se u svim situacijama primenjuju pravila o poklonu, predviđeno član 50. zakona o nasleđivanju. Cilj pomenute odredbe je da zaštiti budžet Republike Srbije, ne uzimajući u obzir socijalne norme i formalni ili neformalni pritisak naslednika da se odrekne nasledstva, čime se dovode u nejednak položaj, posebno imajući u vidu da su obično i ekonomski slabije strane. Međutim, treba naglasiti da posledice odricanja ili ustupanja dela nasledstva od strane žena dovodi do nemogućnosti ostvarivanja prava na novčanu socijalnu

⁹⁴ Zakon o socijalnoj zaštiti, "Službeni glasnik RS", br. 24/2011 i 117/2022 - odluka US.

⁹⁵ Član 41. Zakona o socijalnoj zaštiti.

⁹⁶ Član 82. stav 2. Zakona o socijalnoj zaštiti.

pomoć, koja dalje znatno otežava ostvarivanje drugih prava (npr. na besplatnu pravnu pomoć, a time i pristup pravdi ugroženim kategorijama žena).

Takođe, zakonom je propisano da u troškovima usluge socijalne zaštite učestvuju korisnik, srodnik koji ima zakonsku obavezu i mogućnost izdržavanja korisnika, lica koja su preuzela obavezu plaćanja troškova pružanja usluge i Republika Srbija, autonomna pokrajina, odnosno jedinica lokalne samouprave, u skladu sa ovim zakonom.⁹⁷ Dalje je propisano da korisnik domskog smeštaja učestvuje u troškovima smeštaja svim svojim primanjima, prihodima i imovinom, kao i da korisnik porodičnog smeštaja učestvuje u troškovima smeštaja svim svojim primanjima, prihodima i imovinom, izuzev prihoda ostvarenih po osnovu dečijeg dodatka, roditeljskog dodatka, dodatka za pomoć i negu drugog lica i uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica, naknade za telesno oštećenje, primanja po osnovu nagrada i otpremnine za odlazak u penziju, kao i primanja po osnovu učeničkog i studentskog standarda.⁹⁸ Kada su primanja i prihodi korisnika nedovoljni za podmirenje troškova smeštaja, troškovi smeštaja podmiruju se iz nepokretne imovine korisnika.⁹⁹ Takođe, zakonom je predviđeno da se jedinica lokalne samouprave stara o ostvarivanju prava na jednokratnu novčanu pomoć, kao i da je u njihovoj nadležnosti propisivanje bližih uslova i način ostvarivanja i visina jednokratne pomoći, što se odnosi i na obezbeđivanje drugih vrsta materijalne pomoći (narodne kuhinje, subvencije i dr.).¹⁰⁰ Jedinice lokalnih samouprava uglavnom ostvarivanje ovih prava uslovljavaju činjenicom da li se lice ili porodica nalaze u stanju trenutne, izuzetno teške situacije, koju ne mogu samostalno prevazići.

Može se zaključiti da član 82. Zakona o socijalnoj zaštiti predviđa oštru sankciju u slučaju odricanja od nasleđa i da bi gubitak ovog prava trebalo ublažiti ili onemogućiti. Posledice odricanja ili ustupanja dela nasleđstva od strane žena dovodi do nemogućnosti ostvarivanja prava na novčanu pomoć, koja dalje značajno otežava ostvarivanje drugih prava, poput prava na besplatnu pravnu pomoć, zbog čega bi trebalo brisati iz člana 82. tač. 1 stav 2. Zakona o socijalnoj zaštiti "odricanje prava na nasleđivanje nepokretne imovine". Alternativno, kao uzor može poslužiti Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti Crne Gore,¹⁰¹ koji predviđa da pravo na materijalno obezbeđenje može ostvariti pojedinac, odnosno član porodice, koji nije otuđio ili se odrekao prava na nasleđivanje imovine (poslovnog prostora, stana/stambene zgrade, građevinskog i poljoprivrednog zemljišta), osim ako je od otuđenja učinjenog prodajom,

⁹⁷ Član 212, stav 1. Zakona o socijalnoj zaštiti.

⁹⁸ Član 212. stavovi 3. i 4. Zakona o socijalnoj zaštiti.

⁹⁹ Član 212, stav 5. Zakona o socijalnoj zaštiti.

¹⁰⁰ Članovi 110 i 111. zakona o socijalnoj zaštiti.

¹⁰¹ Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Službeni list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017, 50/2017.

poklonom ili odricanjem proteklo najmanje tri godine. Ovaj protek roka u značajnoj meri može ublažiti posledice gubitka materijalnog obezbeđenja usled odricanja od nasleđivanja.

5.4. Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa

Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa¹⁰² predstavlja stari zakon koji je usvojen još u doba SFRJ i reguliše pitanje prava svojine i svojinskih odnosa na pokretnim i nepokretnim stvarima. Zakonom se fizičkim licima garantuje ovo pravo, koje se stiče po samom zakonu, pravnim poslom, nasleđivanjem i odlukom državnog organa.¹⁰³ Pravo svojine na stvari stiče se nasleđivanjem u trenutku otvaranja nasleđa na imovini umrlog, ako zakonom nije drugačije određeno.¹⁰⁴ Naslednik postaje držalac u trenutku otvaranja nasleđa, bez obzira na to kada je stekao faktičku vlast na stvari.¹⁰⁵ Naslednik postaje savestan držalac od trenutka otvaranja nasleđa i u slučaju kada je ostavilac bio nesavestan držalac, a naslednik to nije znao niti je mogao znati, a vreme za održaj počinje teći od trenutka otvaranja nasleđa.¹⁰⁶

Vlasnici mogu da drže svoju stvar, da je koriste i njome raspolažu, u granicama koje odredi zakon.¹⁰⁷ Takođe, svako lice je dužno da se uzdržava od povrede prava svojine drugog lica.¹⁰⁸ Ovo pravo se široko tumači jer se pravo nepokretnosti odnosi na stambene zgrade, stanove, poslovne zgrade i prostorije, poljoprivredna zemljišta i druge nepokretnosti. Jedino ograničenje predstavljaju prirodna bogatstva koja se nalaze u državnoj svojini, a ograničeno na pojedina dobra u opštoj upotrebi.¹⁰⁹ Iako zakon ne sadrži odredbu kojom se garantuje jednakost i zabranjuje diskriminacija, ova obaveza proizlazi iz Zakona o zabrani diskriminacije, na njega se primenjuje opšti antidiskriminacioni zakon, a i njegove odredbe pravno izjednačavaju muškarce i žene u pogledu prava svojine. Fizička lica mogu biti i suvlasnici, kada zakon pretpostavlja da se radi o jednakim suvlasničkim delovima kada oni nisu određeni.¹¹⁰ Suvlasnici imaju pravo da zajednički upravljaju stvarju, da raspolažu svojim delom i da u svakom trenutku zahtevaju deobu stvari, osim ako ona nije na štetu drugih suvlasnika.¹¹¹

¹⁰² Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa, *Službeni list SFRJ*, br. 6/80, 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 115/2005 - dr. zakon

¹⁰³ Članovi 1. i 20. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁴ Član 36. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁵ Član 73. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁶ Član 28. stav 5. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁷ Član 3. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁸ Član 3. stav 2. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹⁰⁹ Član 9. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹¹⁰ Član 13. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹¹¹ Član 16. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

Konačno, pravo svojine određenog lica prestaje kada drugo lice stekne pravo svojine na tu stvar.¹¹² Na ovaj način, Zakon ne pravi razliku između muškaraca i žena u pogledu prava svojine i svojinskih odnosa na pokretnim i nepokretnim stvarima. Međutim, podaci Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da su žene u znatno manjem procentu vlasnice nepokretnosti. Tako je prema dostupnim podacima za 2022. godinu vidljivo da su žene vlasnice stanova i lokala u 23,84%, a suvlasnice sa muškarcima u 14,74%; vlasnice kuće sa placevima u 23,26% i suvlasnice u 24,73%, te vlasnice kuće bez placeva u 23,72% i suvlasnice u 16,88%.

5.5. Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti

Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture¹¹³ uređuje pravila upisa, kao i zajedničke svojine supružnika i svojine stečene nasleđivanjem. Prevladavajući cilj ovog zakona je uspostavljanje i održavanje tačne i potpune evidencije o nepokretnostima u interesu sigurnosti pravnog poretka.¹¹⁴ Priznaje se nekoliko načela nepokretnosti, među kojima su načelo oficijelnosti, odnosno vođenje postupka upisa po službenoj dužnosti, načelo jasnosti, odnosno da su podaci javni i da svako može tražiti pravo uvida u njih, kao i načelo zakonitosti, odnosno provera uslova za upis, osim kada se promena vrši po osnovu presude suda ili javnobeležničke i druge javne isprave.¹¹⁵

U katastar nepokretnosti se upisuju stvarna i druga prava na nepokretnostima. Ona može biti svojina, susvojina i zajednička svojina. Posebno je značajna odredba o upisu zajedničke svojine po osnovu sticanja u toku trajanja braka, a na osnovu podatka dostavljenog od strane obveznika, javnog beležnika ili suda, osim ako nema podataka o postojanju braka ili ako se dostave izjave oba supružnika da se u konkretnom slučaju ne radi o zajedničkoj imovini, već o posebnoj imovini jednog od supružnika, ili ako supružnici ispravom stiču susvojину sa određenim udelima.¹¹⁶ Ovim propisima garantuje se zajednička svojina supružnika, ali se od ovog pravila izuzimaju vanbračni partneri, jer se za potvrdu postojanja braka traži izvod iz matične knjige venčanih. Izuzetno, bračna svojina ne upisuje se u katastar u slučaju sticanja nasleđivanjem i besteretnim pravnim poslom, ili ako su supružnici bračnim ugovorom drugačije regulisali pitanje sticanja zajedničke ili posebne imovine, što može biti i osnov za

¹¹² Član 45. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹¹³ Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture, "Sužbeni glasnik RS", br. 41/2018, 95/2018, 31/2009, 15/2020, 92/2023.

¹¹⁴ Član 2. stav 1. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹¹⁵ Član 3. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

¹¹⁶ Član 7. stav 4. Zakona o osnovama svojinskopravnih odnosa.

manipulacije.¹¹⁷ Takođe, vrlo je verovatno da će u praksi žena iz patrijarhalnih razloga dozvoliti ili inicirati izjavu da se ne radi o zajedničkoj imovini, što bi trebalo dodatno ispitati. Istraživanje bi osvetlilo razmere problema, a time i moguće zakonske i praktične intervencije.

Navedene odredbe su veoma važne i Poverenik je još 2017. godine tadašnjem Ministarstvu poljoprivrede i zaštite životne sredine, kao i Republičkom geodetskom zavodu, ukazao na propise koji utiču na jednak tretman u postupcima upisa u katastar, kao i u Registar poljoprivrednih gazdinstava na takav način da se ovim propisima ne ograničava pravo samostalnog raspolaganja zajedničkom i posebnom imovinom, koje je supružnicima zakonom zagarantovano.¹¹⁸ Poverenik je ukazao da su žene u ruralnim područjima u mnogo većoj meri opterećene neplaćenim radom na gazdinstvu i u domaćinstvu, a situacija da, pored otežavajućih faktora, ne mogu ni samostalno da raspolažu svojom imovinom, čini njihov položaj težim i ekonomski zavisnim. Istaknuto je i da kuće u kojima žive žene na selu su u 88% slučajeva u vlasništvu muškaraca, da one ne poseduju zemlju u 84% slučajeva i da gotovo ne poseduju sredstva za poljoprivrednu proizvodnju. Žene čine 55% nezaposlenog ruralnog stanovništva i 74% neplaćenih pomažućih članova/članica poljoprivrednih gazdinstava.

Imajući u vidu značaj upisa, kao stranke se postupku upisa pojavljuju lice u čiju korist se odlučuje u upisu, upisani prethodnik, kao i treće lice na čija prava, obaveze ili pravne interese može da utiče ishod postupka upisa. Takođe, u ovom postupku se obezbeđuje mogućnost preispitivanja odluke, tako što u prvom stepenu odlučuje Služba kao unutrašnja jedinica Zavoda, a u postupku po žalbi Republički geodetski zavod.¹¹⁹

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je podneo inicijativu Ustavnom sudu za ocenu ustavnosti i zakonitosti pojedinih odredbi ovog zakona.¹²⁰ U ovoj inicijativi se naglašava da se građanima i građankama uskraćuje mogućnost neposrednog obraćanja Službi za katastar dolaskom na šalter ili putem pošte, jer se insistira na obraćanju preko e-šaltera, dok ispravnost dokumentacije prvo proveravaju advokati i geodetske organizacije, što klijente košta preko 20.000,00 dinara. Po oceni Poverenika, ovakva odredba stavlja u nepovoljniji položaj siromašne građane i one sa manjim prihodima, osobe sa invaliditetom, starije osobe, građane

¹¹⁷ Član 7. stav 7. Zakona o osnovama svojinskopравnih odnosa.

¹¹⁸ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Mišljenje na Nacrt zakona o upisima u katastar, 07-00-215/2017-02, 14. jun 2017; Mišljenje na Nacrt zakona o o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, br. 011-00-52/2017-01, 22. septembar 2017; Mišljenje na Nacrt zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, br. 011-00-67/2017-02, 20. decembar 2017.

¹¹⁹ Član 16. Zakona o osnovama svojinskopравnih odnosa.

¹²⁰ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 18. april 2024, dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.rs/rs/predlog-zacenu-ustavnosti-pojedinih-odredaba-zakona-o-postupku-upisa-u-katastar/>.

koji žive u manje razvijenim i ruralnim područjima, Rome, kao i osobe koje nemaju tehničke mogućnosti i digitalne veštine. Iako ovo mišljenje ne ukazuje na rodnu dimenziju, važno je istaći činjenicu da su žene koje dolaze iz navedenih grupa u još nepovoljnijem položaju i u većoj meri izložene diskriminaciji, zbog čega ove odredbe treba izmeniti. Nakon ove inicijative, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti se obratio i Ministarstvu građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, ukazujući na veći broj građana i građanki koji se obraćao u vezi sa gore navedenim problemom, kao i na činjenicu da je Služba za katastar odbacivala zahtev građana poslat putem redovne pošte, pozivajući se na odredbe člana 18. i 22. do 25. Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture.¹²¹

Može se zaključiti da Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture nije izjednačio bračne i vanbračne partnere i onemogućava neposredan kontakt građana i građanki sa Službom za katastar dolaskom na šalter ili putem pošte, što značajno umanjuje mogućnosti za ostvarivanje ovog prava, posebno kada se tome doda i visina takse za proveru ispravnosti dokumentacije. Žene su često zbog svog položaja u porodici primorane da izjavljuju da se ne radi o zajedničkoj imovini, a Zakon to nije prepoznao kao problem i nije im omogućio rok u kojem mogu povući izjavu koju su dale, posebno nakon što su detaljno sagledale posledice takve izjave.

¹²¹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Inicijativa za izmenu člana 18. i 25. Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture, br. 011-00-11/2024-02, 14. maj 2024.

6. OSTAVINSKI POSTUPAK

Za postupak nasleđivanja relevantna su dva zakona: Zakon o vanparničnom postupku¹²² i Zakon o javnom beležništvu.¹²³ Ono što proizlazi iz prakse jeste da se tokom ostavinskog postupka, kako prilikom slanja za ostavinsku raspravu, a tako i na samom ročištu, naslednici upozore na posledice odricanja ili ustupanja naslednog dela, posebno imajući u vidu posledice na ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć i druga davanja i/ili usluge iz sistema socijalne zaštite, koji su regulisani Zakonom o socijalnoj zaštiti.

6.1. Postupak pred ostavinskim sudom

Ostavinski postupak je izvorno sudski postupak, a nadležni sudovi postupaju u skladu sa Uputstvom za sprovođenje odredaba člana 30a i 110a Zakona o vanparničnom postupku,¹²⁴ koji uređuje pravila po kojima sudovi postupaju i odlučuju o ličnim, porodičnim, imovinskim i drugim pravnim stvarima koje se rešavaju u vanparničnom postupku. Glava sedam odnosi se na postupak za raspravljanje zaostavštine, u kojem se utvrđuju naslednici umrlog, šta čini zaostavštinu i koja prava pripadaju naslednicima.¹²⁵ Mesna nadležnost pripada mestu prebivališta ostavioca u vreme smrti, odnosno sudu na čijem području se nalazi pretežni deo zaostavštine, ako ostavilac u vreme smrti nije imao prebivalište ni boravište na teritoriji Srbije.

Sam postupak se pokreće po službenoj dužnosti čim sud sazna da je neko lice umrlo ili je proglašeno za umrlo.¹²⁶ Matičar je nadležan da izvrši upis smrti u matičnu knjigu i da u roku od 30 dana po izvršenom upisu dostavi ostavinskom sudu izvod iz matične knjige umrlih.¹²⁷ Zakon sadrži garanciju da izjavu o odricanju od nasleđa ne može uzimati na zapisnik sudijski pomoćnik, već samo sudija.¹²⁸ Od podataka koji se unose u smrtovnicu, Zakon predviđa i

¹²² Zakon o vanparničnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 25/82, 48/88, "Sužbeni glasnik RS", br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - dr. zakon, 14/2022.

¹²³ "Službeni glasnik RS", br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015, 106/2015.

¹²⁴ Uputstvo za sprovođenje odredaba čl. 30a i 110a Zakona o vanparničnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 25/1982, 48/1988, 46/1995, 18/2005, 85/2012, 45/2013, 55/2014, 6/2015, 106/2015.

¹²⁵ Član 87. Zakona o vanparničnom postupku.

¹²⁶ Član 89. Zakona o vanparničnom postupku.

¹²⁷ Član 92. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

¹²⁸ Član 90. Zakona o vanparničnom postupku.

prebivalište odnosno boravište supružnika umrlog i bračne i vanbračne dece, što znači da zakon izjednačava decu rođenu u braku i van braka, ali ne i bračne i vanbračne partnere.¹²⁹

Raspravljnje zaostavštine se vrši na ročištu, a sud u pozivu na ročište upozorava zainteresovana lica da mogu do okončanja postupka da daju sudu izjavu da li se primaju ili odriču nasleđa.¹³⁰ Postoji zakonska pretpostavka da se prihvataju nasleđa ako zainteresovana lica ne dođu na ročište, ili ne daju izjavu. Tada će sud odlučiti o njihovim pravima prema podacima kojima raspolaže. Sud će posebno upozoriti zainteresovane strane da neće proizvoditi pravno dejstvo izjava o delimičnom odricanju od nasleđa i izjava o odricanju od nasleđa pod uslovom. Na ročištu, sud će raspraviti sva pitanja koja se odnose na zaostavštinu, posebno pravo na nasleđe i veličinu nasleđenog dela, a na osnovu izjava zainteresovanih lica.¹³¹ Posebno je značajna odredba koja propisuje da prilikom raspravljanja zaostavštine zainteresovana lica mogu davati izjave bez prisustva drugih zainteresovanih lica i nije potrebno da se u svakom slučaju tim licima daje prilika da se izjasne o izjavama drugih zainteresovanih lica..¹³²

Kada lice primi nasleđe, ili ga se odrekne, mora potpisati izjavu ili će to učiniti njegov zastupnik, koja mora biti i overena. Sud ima obavezu da prilikom davanja izjave o odricanju od nasleđstva, upozori naslednike da se mogu odreći nasleđstva samo u svoje ime,¹³³ ali nema obavezu i da upozori stranku na sve posledice od odricanja i ovo mora biti uvedeno u Zakon. Sudije bi trebalo dodatno obučiti o razlozima zbog kojih se naslednici odriču nasleđa, kao i o informacijama koje bi trebalo pružiti strankama, kako bi ih adekvatno upozorila na sve posledice takve izjave.

Kada sud utvrdi kojim licima pripada pravo na nasleđe, oglasiće ta lica za naslednike rešenjem o nasleđivanju.¹³⁴

¹²⁹ Član 95. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁰ Član 115. stav 3. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³¹ Član 117. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³² Član 117. stav 4. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³³ Član 118. stav 5. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁴ Član 122. stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

6.2. Postupak pred javnim beležnicima

Zakon o vanparničnom postupku predviđa da kada ostavinski sud primi izvod iz matične knjige umrlih, donosi rešenje kojim javnom beležniku poverava sastavljanje smrtovnice (na onom na čijem se području nalazilo poslednje prebivalište, odnosno boravište ostavioca, odnosno gde se nalazi zaostavština ili njen pretežan deo) i da je dostavi sudu u roku od 30 dana od kada je primio rešenje.¹³⁵ Javni beležnik vrši popis i procenu imovine umrlog na osnovu odluke suda, ili i bez odluke suda ako to traži naslednik.¹³⁶ Zapisnik o popisu i proceni imovine javni beležnik dostavlja sudu i svakom učesniku u postupku.¹³⁷ Sud može doneti i rešenje kojim sprovođenje ostavinskog postupka poverava javnom beležniku koji je sačinio smrtovnicu.¹³⁸ Tokom 2021. godine javnim beležnicima je povereno 118.446 ostavinskih postupaka, u toku 2022. godine taj broj je iznosio 121.380, dok je u toku 2023. godine povereno 102.445 ostavinskih postupaka, a na osnovu rešenja nadležnog suda.¹³⁹

Javni beležnik ima sledeće zadatke u slučaju sprovođenja ostavinskog postupka:

- identifikacija naslednika preminulog;
- određivanje nadležnosti za nasledno pravo;
- utvrđivanje prava svakog naslednika na ostavinu pokojnika;
- provera validnosti potpisa, dokumenata i izjava datih od strane naslednika;
- informisanje naslednika o implikacijama prihvatanja ili odricanja od nasledstva;
- sastavljanje notarskog akta o nasleđivanju.

Postupanje javnih beležnika, njihov način i uslovi rada uređeni su Zakonom o javnom beležništvu. Javno beležništvo je služba od javnog poverenja.¹⁴⁰ Javni beležnik, između ostalog, sastavlja, overava i izdaje javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se zasnivaju prava, i po odluci suda obavlja poslove koji mu se po zakonu mogu poveriti.¹⁴¹ Zbog značaja posla koji obavlja, javni beležnik ne može obavljati funkciju ili posao koji nije u skladu sa ugledom, nezavisnošću, samostalnošću i javnim poverenjem javnog beležnika.¹⁴² Javni beležnik ima dužnost da svoju delatnost obavlja u skladu sa propisima i

¹³⁵ Član 92. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁶ Član 96. stavovi 1. i 2. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁷ Član 99a stav 1. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁸ Član 110a. Zakona o vanparničnom postupku.

¹³⁹ Javnobeležnička komora Srbije, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, br. 2240-2-VII/2024, 22. jul 2024.

¹⁴⁰ Član 2. stav 1. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴¹ Član 4. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴² Član 5. Zakona o javnom beležništvu.

načelom savesnosti i poštenja.¹⁴³ Javni beležnik nije zastupnik stranke, već lice koje je ovlašćeno da obavlja poslove koji su određeni zakonom.¹⁴⁴ Kao jedan od razloga za uskraćivanje preduzimanja radnji je i kada beležnik raspolaže činjenicama da stranka nema ozbiljnu i slobodnu volju da zaključi određeni posao.¹⁴⁵ Da je uloga javnog beležnika slična sudijskoj, primetio je i Evropski sud za ljudska prava koji je naglasio da pravila koja regulišu njihovo ponašanje jasno proizilaze iz njihove specifične uloge „vansudskih sudija“, odražavajući njihovu hibridnu prirodu nezavisnih profesionalaca i javnih službi.¹⁴⁶

Javni beležnik ima obavezu da strankama objasni smisao pravnog posla, da im ukaže na njegove posledice i da ispita da li je pravni posao dozvoljen, odnosno da nije u suprotnosti sa prinudnim propisima, javnim poretkom i dobrim običajima. Kada utvrdi da to nije slučaj, javni beležnik rešenjem odbija da potvrdi ispravu.¹⁴⁷ Drugim rečima, javni beležnik ima obavezu da upozna stranke sa osnovnim pravima i dužnostima, uključujući i upozorenje na posledice davanja izjave o nasleđivanju, ali treba naglasiti da se to čini na opšti način, čime građani i građanke ne razumeju sve posledice izjave o nasleđivanju. Takođe, zakon propisuje da javnobeležnički zapis sadrži izjavu da su stranke, a kad je potrebno i drugi učesnici, poučeni o sadržini i pravnim posledicama pravnog posla, zaveštanja (testamenta) ili izjave, kao i da su stranke upozorene da su njihove izjave nejasne, nerazumljive ili dvosmislene, kao i da su i posle upozorenja ostale pri takvim izjavama.¹⁴⁸ Etičkim kodeksom javnih beležnika, propisano je da je javni beležnik dužan da prilikom sačinjavanja javnobeležničkih zapisa pouči stranke o pravnim posledicama sačinjavanja takvog zapisa.¹⁴⁹

Osnovna načela rada javnih beležnika su stručnost, uključujući stručno usavršavanje, dostojnost i odmerenost, dužnost zakonitog i savesnog postupanja, nepristrasnost i nezavisnost, spremnost, savesnost i odgovornost, samostalnost i nespojivost.¹⁵⁰ Javni beležnik je dužan da utvrdi pravu nameru stranaka, da razjasni pravo činjenično stanje, da pouči stranke o pravnom domašaju pravnog posla koji preduzimaju u formi javnobeležničke isprave.¹⁵¹ I pored značaja svih načela, naročito je potrebno naglasiti poštovanje ljudskih prava, koje podrazumeva zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu, poštovanje dostojanstva, kao i zabranu postupanja

¹⁴³ Član 9. stav 1. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴⁴ Član 52. stav 1. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴⁵ Član 53. stav 4. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴⁶ ESLJP, *Ana Ionita v Romania*, predstavka br. 81270/12, presuda od 10. januara 2017, stav 47.

¹⁴⁷ Član 93 đ. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴⁸ Član 84. stav 1. tačka 8. Zakona o javnom beležništvu.

¹⁴⁹ Član 25. Etičkog kodeksa javnih beležnika, "Službeni glasnik RS," br. 28/2023.

¹⁵⁰ Članovi 3-6, 8-10. Etičkog kodeksa javnih beležnika.

¹⁵¹ Član 25. stavovi 3. i 4. Etičkog kodeksa javnih beležnika.

kojim se ugrožavaju lica i njihov ekonomski razvoj, kao i radnji koje su štetne za stranke.¹⁵² Dakle, sve navedene odredbe zahtevaju detaljnije informisanje građana i građanki i posledicama odricanja od nasleđa, a javni beležnik mora da stvori atmosferu i omogući svima, a naročito posebno vulnerabilnim strankama, da donesu autonomnu i informisanu odluku bez spoljnog pritiska. Kod odricanja od nasleđa, ovo podrazumeva prvenstveno informisanje da je odluka o odricanju neopoziva i odnosi se na celokupnu imovinu ostavioca. Javni beležnik mora da utvrdi da li je takva izjava data slobodnom voljom i da li naslednik razume posledice potpisivanja takve izjave. Ako ima razloga za sumnju da izjava nije slobodno data ili se daje bez odgovarajućeg razumevanja posledica odluke, javni beležnik treba da omogući dovoljno vremena nasledniku da ponovo razmotri svoju odluku. U nekim jurisdikcijama se čak omogućava i određeni rok u kojem naslednik može da odustane od izjave o odricanju od nasleđa, pa treba razmotriti i ovakvu mogućnost u našem pravnom sistemu. Dalje, postoje i druge rizične situacije: kada je pokojnik bio u braku ili vanbračnoj zajednici, u režimu zajedničke svojine, odnosno susvojine, ako preživeli partner nije registrovan, postoji rizik da ovaj deo imovine neće biti iznet iz zaostavštine; kada supružnik nakon deobe gubi pravo na dom i kada je moguće predložiti neka rešenja poput dodele porodične kuće supružniku/partneru ili makar prava korišćenja. Nažalost, nema više podataka o postupanju javnih beležnika u ovim situacijama, osim uverenja Javnobeležničke komore da javni beležnici svakom ostavinskom postupku pristupaju pažljivo, uzimajući u obzir okolnosti svakog pojedinačnog slučaja u smislu usmenog predočavanja kao i unošenja upozorenja u samu ispravu na posledice davanja nasledničke izjave.

Tokom 2023. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je uputio inicijativu javnobeležničkoj komori Srbije, a na osnovu obraćanja nekoliko organizacija civilnog društva, kao i pojedinaca, ukazujući da se žene često svesno odriču svojih imovinskih prava, posebno kada je u pitanju nasleđivanje u korist muških članova uže porodice (konkretno braće i/ili njihove muške dece). Razlozi koji se za ovo navode su mahom mir u porodici, kao i strah da će biti isključene iz svih porodičnih tokova ako se usude da istaknu da imaju ista prava kao i muški članovi porodice. Konkretno, Žensko udruženje Kolubarskog okruga se obratilo Povereniku za zaštitu ravnopravnosti u ime Koalicije za pravedno nasleđivanje. U ovom dopisu je navedeno da istraživanja pokazuju da veliki broj žena u Srbiji (44% žena naspram 0,5% muškaraca) odustaje od nasleđivanja njegovim odricanjem, čime ga indirektno prepuštaju muškim naslednicima, ili direktno, prihvatajući se nasleđivanja, a onda ustupajući svoj deo nasleđivanja braći ili muškim potomcima ostavioca (ili odricanjem u njihovu korist).

¹⁵² Član 7. Etičkog kodeksa javnih beležnika.

Takođe, udruženje „Forum žena Prijepolja“ je navelo da je ova situacija posebno izražena u manjim, patrijarhalnim sredinama, te da se žene generacijski vaspitavaju da imovina ostane „u porodici“ i da će svoju steći udajom. Zbog ovog običajnog prava, one se često dovode u situaciju da nemaju imovinu, što ih čini ekonomski zavisnim od svojih partnera ili drugih članova porodice. Ukoliko ipak odluče da prihvate imovinu, to ih može dovesti u situaciju da su u "ratu" sa članovima porodice, kao što je i jedna građanka koja se obratila Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, tvrdeći da je nakon prihvatanja svog naslednog dela posle očeve smrti sprečena da uđe u posed od strane majke i brata koji osporavaju što se nije odrekla nasleđa u korist brata. S druge strane, ekonomska zavisnost sama po sebi povećava rizik od doživljavanja nekog oblika diskriminacije, ali i nasilja. Imajući ovo u vidu, udruženje se obratilo Javnobeležničkoj komori sa predlozima za dopunu Javnobeležničkog poslovnika, organizovanje obuka javnih beležnika i javnobeležničkih pomoćnika/ca u oblasti nasleđivanja i aktivnu saradnju sa organizacijama civilnog društva. Javnobeležnički poslovnik je usvojen 2016. godine i dopunjen više puta.¹⁵³ Posledice ovakvih stereotipa i predrasuda dovode do toga da su kuće u kojima žene žive na selu u 88 % slučajeva u vlasništvu muškaraca, da u 84 odsto slučajeva nemaju zemljište i da gotovo da nemaju sredstava za poljoprivrednu proizvodnju, kao i da žene čine 55% nezaposlenog ruralnog stanovništva i 74% neplaćenih pomagača poljoprivrednih gazdinstava.¹⁵⁴ O ovome javni beležnici moraju biti informisani, kako bi na valjan način upozorili žene na posledice odricanja od nasleđa. Posebno je zanimljivo da se na osnovu jednog istraživanja iz 2022. godine, došlo do podatka da 50% ispitanika preferira da ode kod žena beležnika, nego kod muškaraca, dok preostalih 50% nema preference u tom smislu.¹⁵⁵ Dakle, čak 1/2 ispitanika odlazi rađe kod žena, ali u praksi nije uočeno da su žene beležnici svesnije izazova koji leže u osnovi odricanja od nasleđa i da informisanju posvećuju dužnu pažnju. Takođe, isto istraživanje je pokazalo da veliki broj ispitanika ne misli da javni beležnici doprinose pristupu pravdi (43% umeren doprinos i 12% mali doprinos u odnosu na 30% onih koji misle da je doprinos značajan), kao i da doprinose zaštiti slabije strane (28% umereno i 14% malo u odnosu na 34% onih koji misle da je doprinos značajan, dok čak jedna petina ispitanika nema jasan stav na ovu temu). Ovo svakako najbolje ilustruje da su adekvatno informisanje, dalje instrukcije vezane za pomoć i podršku slabije strane i kontinuirana obuka od ključnog značaja u ovoj oblasti. Takođe, iako Javnobeležnička komora nema obavezu da

¹⁵³ Javnobeležnički poslovnik, "Službeni glasnik RS", br. 62/2016, 66/2017, 48/2018, 54/2018, 151/2020, 59/2020.

¹⁵⁴ NALED, Nekretninu poseduje tek svaka šesta žena na selu, 31. maj 2020, dostupno na <https://www.naled.rs/vest-nekretninu-poseduje-tek-svaka-sesta-zena-na-selu-3631>.

¹⁵⁵ Nenad Tešić, Procena uloge javnih beležnika i javnih izvršitelja u Republici Srbiji u ostvarivanju vrednosti i ciljeva navedenih u Pregovaračkom poglavlju 23 sa EU, Aneks II „Rodna ravnopravnost“, (Assessment on the roles of public notaries and public bailiffs in the Republic of Serbia for achieving the values and objectives stated in the EU Negotiation Chapter 23, Annex II „Gender equality“), 2022 (još uvek neobjavljeno).

vodi evidenciju o broju žena koje su se odrekle nasleđa, obaveza evidentiranja podataka po osnovu pola proizlazi iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti i trebalo bi da bude ustanovljena kao obaveza.

6.3. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći¹⁵⁶ usvojen je u Republici Srbiji sedam godina pošto je radna grupa za izradu zakona osnovana, a u cilju prikupljanja regionalne i uporedno-pravne prakse i pravnog okvira. Zakon je počeo da se primenjuje od 1. oktobra 2019. godine. Ipak, i pored svih očekivanja, zakon nije uspeo da uspostavi efikasan sistem i u velikoj meri je ograničio i korisnike i pružaoce besplatne pravne pomoći. Tako zakon kao korisnike pravne pomoći prepoznaje korisnike prava na novčanu socijalnu pomoć, koja se dokazuje posedovanjem isprave centra za socijalni rad, kao i pripadanjem jednoj od posebnih kategorija lica, među kojima nema osoba koje treba da zaštite svoja zakonom priznata prava.¹⁵⁷ Iako zakon među opštim načelima prepoznaje podsticanje razvoja opšteg pravnog informisanja i savetovanja o korišćenju prava na besplatnu pravnu pomoć, u Republici Srbiji se ova obaveza gotovo ne sprovodi.¹⁵⁸ Takođe, kao pružaoци besplatne pravne pomoći su prepoznati advokati i službe pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave, ali niti sve jedinice imaju ovakve službe, niti su pravници adekvatno obučeni za pružanje besplatne pravne pomoći. S druge strane, besplatnu pravnu podršku vrše posrednici, pravni fakulteti i javni beležnici, kada se ona sastoji u sastavljanju javnobeležničke isprave, ali istovremeno podrazumeva i davanje informacija o "pravnom položaju korisnika o konkretnoj pravnoj stvari, subjektu i načinu odlučivanja o pojedinačnom pravu, obavezi ili interesu zasnovanom na zakonu".¹⁵⁹

Na osnovu godišnjih izveštaja o sprovođenju zakona može se zaključiti da je u 2020. godini bilo 17 javnih beležnika koji su registrovani pružaoци besplatne pravne pomoći i podrške, od čega je bilo 192 zahteva i njih 76 je odobreno.¹⁶⁰ Zanimljiv je podatak i da se kod parničnog postupka najčešće traži besplatna pravna pomoć kod razvoda braka, davanja izdržavanja i poveravanja dece, što ima veze sa izazovima u primeni rodne jednakosti.¹⁶¹ Isti broj javnih

¹⁵⁶ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, "Službeni glasnik RS", br. 87/2018.

¹⁵⁷ Član 4. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

¹⁵⁸ Član 10. stav 1. tač. 5. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

¹⁵⁹ Član 11. stav 2. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

¹⁶⁰ Ministarstvo pravde, Izveštaj o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, mart 2021, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Godisnji%20izvestaj%20BPP%20mart%202021.pdf>.

¹⁶¹ Isto.

beležnika zabeležen je i 2021. godine.¹⁶² Izveštaj je dostavilo 10 beležnika, od kojih je svega dvoje pružilo besplatnu pravnu pomoć.¹⁶³ Tokom te godine, pružena je besplatna pravna pomoć u 39 predmeta. Tokom 2022. godine, zabeležen je isti broj javnih beležnika koji je upisan u Registar pružalaca besplatne pravne pomoći, od čega je 10 beležnika dostavilo izveštaj, a samo jedan je pružio besplatnu pravnu pomoć.¹⁶⁴ Takođe, važan je podatak da je svega 2,63% (40) predmeta obuhvatalo oblast naslednog prava. Konačno, u 2023. godini, situacija se nije bitno izmenila. Tako, ostaje isti broj registrovanih javnih beležnika, što još jednom potvrđuje da nisu adekvatno sprovedene kampanje i ostvarena saradnja sa Komorom, kako bi se i građani i beležnici upoznali sa potrebom ostvarivanja javnog interesa koji je vezan za njihovu ulogu. Ipak, broj predmeta koji se tiče naslednog prava se značajno povećao na 8,87%. (70 predmeta). Takođe, treba naglasiti da veliki broj jedinica lokalne samouprave ima samo jednog pravnika koji obavlja i druge pravne poslove, zbog čega se postavlja pitanje efikasnosti ovog mehanizma. Isto tako, svega jedna organizacija civilnog društva - Grupa budi jedan - je naglasila da je tokom protekle godine pružila besplatnu pravnu podršku za 227 korisnika u vidu opšte pravne informacije i popunjavanja formulara, među kojima je i oblast naslednog prava bila zastupljena. Značajan je i podatak da je svega 7 beležnika podnelo redovne godišnje izveštaje naglašavajući da nadležni organi uprave nisu upućivali korisnike na njih. Sve navedeno pokazuje da je besplatna pravna pomoć kod nasleđivanja u vidu zaštite rodne ravnopravnosti i dalje minorna i da nema razvrstanih podataka na osnovu kojih se može zaključiti da li je bilo slučajeva u kojima su žene upozorene na posledice odricanja od nasleđa.

¹⁶² Ministarstvo pravde, Izveštaj o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, mart 2022, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Godisnji%20izvestaj%20o%20pruzanju%20besplatne%20pravne%20pomoci%202021.pdf>.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Ministarstvo pravde, Redovni godišnji izveštaj o nadzoru nad sprovođenjem Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, mart 2023, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Редован%20годишњи%20извештај%20о%20надзору%20над%20спровођењем%20Закона%20о%20бесплатној%20правној%20помоћи%20за%202022.%20годину---.pdf>.

7. RELEVANTAN STRATEŠKI OKVIR

U Republici Srbiji donet je veliki broj strateških dokumenata, kojima se omogućava identifikovanje mera i aktivnosti i njihovo sprovođenje kako bi se unapredio zakonski okvir i poboljšala praksa u određenoj oblasti društvenog života.

1. *Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine* identifikuje sveobuhvatne mere za unapređenje rodne ravnopravnosti.¹⁶⁵ Strategija se bavi rodnim jazom u ekonomiji ukazujući na nejednak položaj žena i muškaraca na tržištu rada, razlike u visini zarada, penzija i prihoda, razlike u preduzetničkoj aktivnosti, učešće u neformalnoj ekonomiji, razlike u vlasništvu nad nepokretnostima i zemljom, kao i odlučivanje u ekonomiji. Međutim, Strategija uopšte ne ukazuje na problem odricanja od nasleđivanja koje je posledica rodnih stereotipa. Takođe, nije istražen ni položaj žena koje se nalaze u vanračnoj zajednici, u zajednici u kojoj je partner još uvek u braku sa drugom ženom, situacije u kojima žene žive u nelegalizovanim objektima, kao i sve druge okolnosti koje dovode do njihove vulnerabilnosti i čiji položaj zahteva odgovarajuću intervenciju u oblasti svojinskopravnih odnosa.

2. *Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije period od 2022. do 2030. godine*, predstavlja opšti dokument javne politike koji ima za cilj suzbijanje diskriminacije i zaštitu od diskriminacije.¹⁶⁶ U Strategiji se jedino spominje da LGBTI+ osobe, između ostalog, nemaju regulisano pitanje nasleđivanja. Za razliku od prethodnog strateškog dokumenta koji je bio podeljen po grupama, nova Strategija identifikuje prioritete oblasti radi celovitog sagledavanja problema i formulisanja adekvatnih mera i aktivnosti u kojima se stanje može unaprediti. Međutim, među njima nema oblasti nasleđivanja, niti ekonomskog aspekta neravnopravnosti, osim rada i zapošljavanja.

3. *Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 – 2024. godine*¹⁶⁷ ukazuje na to da su rodne nejednakosti u domenu ekonomske participacije veoma izražene među ruralnom populacijom. Među ženama je manje učešće aktivnih lica, manje

¹⁶⁵ Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine, "Službeni glasnik republike Srbije", br. 103/2021.

¹⁶⁶ Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije period od 2022. do 2030. godine, "Službeni glasnik republike Srbije", br. 12/2022.

¹⁶⁷ Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 – 2024. godine, "Službeni glasnik republike Srbije", br. 85/2014.

zaposlenih i manje onih koje rade van poljoprivrede, nego među muškarcima. Iz perspektive regionalnih razlika, uočava se da je u AP Vojvodini neznatno manje učešće nezaposlenih lica među ženama nego među muškarcima, što ne znači i da je njihov ekonomski položaj bolji, budući da su manje od muškaraca zaposlene u nepoljoprivrednom sektoru, manje angažovane u poljoprivredi i u izrazito većem broju neaktivne. Znatno je nepovoljniji položaj žena prema svim pokazateljima u Južnoj i Istočnoj Srbiji, gde su rodne razlike posebno snažno ispoljene u svim segmentima tržišta rada. Pored žena, mladi na selu se takođe suočavaju sa visokim rizicima od isključenosti sa tržišta rada. Mladi u uzrastu 15 – 24 godine tek u 21% slučajeva su zaposleni u nepoljoprivrednim sektorima.“ Svi ovi faktori ukazuju na veliku ekonomsku zavisnost žena koja se dodatno pojačava odricanjem od nasleđa u ime muških članova porodice.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

U Republici Srbiji je uspostavljen veoma solidan zakonodavni okvir kojim se garantuje jednakost muškaraca i žena, uključujući i oblast nasleđivanja, iako su uočene pojedine zakonske nejasnoće, odnosno nekompletne odredbe koje mogu dovesti do diskriminacije u praksi. Posebno treba imati u vidu da čak 55 od 160 država još uvek ima zakone koji diskriminišu žene u oblasti nasleđivanja, te da je od 2009. godine svega pet država izjednačilo muške i ženske naslednike: Obala Slonovače, Ekvador, Mali, Istočni Timor i Togo.¹⁶⁸ Tradicija izjednačavanja muških i ženskih naslednika postoji u Srbiji već poslednjih osam decenija. Međutim, praksa pokazuje da značajne razlike i dalje postoje i one ukazuju upravo na postojanje rodni stereotipa kojima se štetne prakse održavaju. Analiza pokazuje da u Srbiji, uključujući i ruralne i urbane sredine, ima gotovo 25 miliona evidentiranih nepokretnosti od čega žene poseduju u celosti ili imaju udeo u 6,43 miliona. Na nacionalnom nivou, žene su upisane kao jedine vlasnice 13,95% nekretnina, a kao suvlasnice u oko 12%. Pravni okvir u Srbiji koji uređuju imovinske i nasledne odnose, ravnopravno tretira žene i muškarce, međutim patrijarhalne norme i obrasci nasleđivanja najčešće idu na štetu žena, a u korist muških srodnika.

Takođe, iako prema Zakonu o nasleđivanju Srbije, sva deca imaju jednaka prava na imovinu svojih roditelja, pojedina istraživanja pokazuju da je praksa odricanja od nasleđivanja ženskih u korist muških srodnika i dalje rasprostranjena, te da će u skoro 44 % slučajeva sestre prepustiti svoj deo braći, zbog tradicionalnih normi i rodni stereotipa u oblasti nasleđivanja, ali i nedovoljne informisanosti u ovoj oblasti.¹⁶⁹ Dostupnost informacija i podizanje svesti o nasleđivanju je od ključnog značaja, s obzirom da je ova tema nedovoljno zastupljena u javnosti, a odgovori na konkretna pravna pitanja najčešće se mogu dobiti samo na ostavinskoj raspravi, uz prisustvo drugih članova porodice. U cilju informisanja svih društvenih aktera, a posebno građanki i građana, Poverenik je izradio Vodič "*Pravo na nasledstvo – jednako za sve*" i liflet koji pružaju sažet pregled najčešćih pitanja i odgovora u vezi sa pravom na

¹⁶⁸ Renee Giovarelli, Elisa Scalise, Evidence Brief, Do Inheritance Reforms Work for Women?, Resource Equality, 2020, available at: https://landwise-production.s3.amazonaws.com/2022/03/Giovarelli-Scalise_Evidence-Brief-Do-Inheritance-Reforms-Work-for-Women_2020-1.pdf.

¹⁶⁹ Natalija Bogdanov i drugi, Pristup žena i dece uslugama u ruralnim oblastima Srbije i predlog mera za unapređenje stanja, SeCons, 2011, dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/media/6411/file/Pristup%20žena%20i%20dece%20uslugama%20u%20ruralnim%20oblastima%20Srbije%20.pdf>.

nasleđivanje, objašnjenja osnovnih pojmova u naslednom pravu i predočavaju posledice odricanja od nasledstva, uz informacije o tome kome se mogu obratiti za pravnu pomoć i savet. Krajem 2023. godine, organizovana je nacionalna konferencija na kojoj su predstavljeni ovi edukativni materijali i javnost upoznata sa izazovima prilikom nasleđivanja za žene u Srbiji.

Da bi odlučile i u potpunosti razumele pravne posledice, žene moraju da budu upoznate sa svojim pravima. Na primer, kada se odreknu nasledstva, njihovi potomci trajno gube pravo na nasleđe, iako su po zakonu i potencijalni naslednici. Žene često prekasno shvate da ih treba finansijski osnažiti i tada se konsultuju sa advokatima kako bi opozvale izjavu o odricanju, što je pravno nemoguće i trajno ostaju bez imovine. Informacije i pravni saveti su posebno nedostupni ženama u ruralnim sredinama, osobama slabijeg materijalnog statusa, osobama sa invaliditetom, digitalno nepismenim itd. Ženama bez imovine je teže da započnu sopstveni biznis. Zahtev za bankovni kredit biće im odbijen zbog nedostatka sredstava za garanciju otplate kredita i sl. Isto tako, Zakonom o socijalnoj zaštiti u Srbiji je propisano da lice koje se odrekne nasledstva nema pravo na socijalnu pomoć u periodu u kojoj je moglo da se izdržava da se nije odrekao imovine. Svi ovi primeri ukazuju na određene pravne nekoherentnosti koje ne pružaju celovit način uređenja pitanja nasleđivanja i posledica nasleđivanja, bez diskriminacije. Vlada je formirala Komisiju za izradu Građanskog zakonika, upravo u cilju stvaranja koherentnog sistema građanskog prava u Srbiji, ali iako je radni tekst sa alternativnim predlozima objavljen krajem maja 2015. godine, Nacrt Građanskog zakonika još uvek nije usvojen.

Zbog svega navedenog, neophodno je zagovarati sledeće izmene:

1. Iako Zakon o rodnoj ravnopravnosti izričito ne spominje nasleđivanje, njegove brojne odredbe garantuju jednakost žena i muškaraca u ovoj oblasti, definišu rod i rodne stereotipe i predviđaju posebne mere, među kojima se nalaze i informisanost i prikupljanje relevantnih podataka razvrstanih po polu. Na ovim obavezama treba više insistirati kod oblasti nasleđivanja jer su one ključne za promenu stereotipnih obrazaca, a time i za unapređenje ravnopravnosti muškaraca i žena u oblasti nasleđivanja. Da bi se to ostvarilo, neophodno je preduzimati dalje aktivnosti u cilju unapređenja položaja žena u ovoj oblasti, naročito primenom posebnih mera koje su prepoznate u zakonu i identifikovanjem izazova i mera u oblasti nasleđivanja u planskim aktima.

2. U Zakon o nasleđivanju bilo bi potrebno uvesti odredbu kojom se izjednačavaju bračna i vanbračna zajednica, naročito izričito navesti vanbračne partnere kao zakonske naslednike u

članu 8. Zakona. Takođe, potrebno je uvesti odredbu kojom se garantuje načelo jednakosti po osnovu pola i roda (iako je ona garantovana Zakonom o zabrani diskriminacije) i pravo na informisanje koje se odnosi na posledice odricanja od nasleđa.

3. Kod Zakona o socijalnoj zaštiti trebalo bi izbrisati deo člana 82. tač. 1 stav 2. Zakona o socijalnoj zaštiti u kojem se kao razlog navodi i odricanje prava na nasleđivanje nepokretne imovine. Posledice odricanja ili ustupanja dela nasledstva od strane žena dovodi do nemogućnosti ostvarivanja prava na novčanu socijalnu pomoć, koja dalje znatno otežava ostvarivanje drugih prava (npr. na besplatnu pravnu pomoć, a time i pristup pravdi ugroženim kategorijama žena). Alternativno, kao uzor može poslužiti Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti Crne Gore, koji predviđa da pravo na materijalno obezbeđenje može ostvariti pojedinac, odnosno član porodice, koji nije otuđio ili se odrekao prava na nasleđivanje imovine, osim ako je od otuđenja učinjenog prodajom, poklonom ili odricanjem proteklo najmanje tri godine. Ovaj protok roka u značajnoj meri može ublažiti posledice gubitka materijalnog obezbeđenja usled odricanja od nasleđivanja.

4. Potrebno je izmeniti Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i katastar infrastrukture tako da izjednači bračne i vanbračne partnere, kao i da omogući neposredan kontakt građana i građanki sa Službom za katastar dolaskom na šalter ili putem pošte, te da preispita visinu takse za proveru ispravnosti dokumentacije. Takođe, potrebno je dodatno istražiti u kojoj meri žene dozvoljavaju ili iniciraju izjavu da se ne radi o zajedničkoj imovini, te u slučaju potrebe dopuniti odredbu koja ženama ostavlja rok u kojem mogu da povuku izjavu koju su dale.

5. Na osnovu Zakona o vanparničnom postupku, sud ima obavezu da prilikom davanja izjave o odricanju od nasledstva, upozori naslednike da se mogu odreći nasledstva samo u svoje ime, ali nema obavezu i da upozori stranku na sve posledice od odricanja. Neophodno je dopuniti odredbu člana 118. stav 5. Zakona, kao i sprovoditi kontinuiranu obuku za sudije u vanparničnom postupku.

6. Potrebno je sprovesti obuku za javne beležnike o praksi u Republici Srbiji koja se tiče odricanja žena od nasleđa, kako bi bili adekvatno informisani i kako bi na valjan način upozorili na posledice odricanja od nasleđa jer je izjava neopoziva. Javni beležnik mora da utvrdi da li je takva izjava data slobodnom voljom i da li naslednik razume posledice potpisivanja takve izjave. Ako ima razloga za sumnju da izjava nije slobodno data ili se daje bez odgovarajućeg razumevanja posledica odluke, javni beležnik treba da omogući dovoljno vremena nasledniku da ponovo razmotri svoju odluku. U nekim jurisdikcijama se čak omogućava i određeni rok u

kojem naslednik može povući izjavu o odricanju u određenom vremenskom roku, pa treba razmotriti i ovakvu mogućnost u našem Zakonu o nasleđivanju u delu koji uređuje pitanje odricanja od nasleđa. Takođe, imajući u vidu ovlašćenja Javnobeležničke komore iz člana 119. Zakona o javnom beležništvu, kao i važnu ulogu javnih beležnika u ostavinskom postupku, potrebno je razmotriti upućivanje npr. uputstva, smernica i sl. kojim bi javnim beležnicima bilo ukazano na to da prilikom uzimanja nasledničkih izjava pored obaveza propisanih zakonom, u svakom konkretnom slučaju dodatno pojašne i ukažu na posledice davanja nasledničke izjave, posebno u slučajevima davanja negativne nasledničke izjave. Ovim bi se doprinelo unapređenju rodne ravnopravnosti promenom rodnih stereotipa koji utiču na ostvarivanje prava naslednika i na davanje nasledničkih izjava, kao i uticaj nasledne izjave na ostvarivanje prava i usluga iz oblasti socijalne zaštite.

7. Primenu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći treba dalje unaprediti, posebno u pogledu daljih obuka i jačanja kapaciteta zaposlenih u službama pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave, kao i jačanjem saradnje sa Javnobeležničkom komorom i većim obuhvatom beležnika među registrovanim pružaocima besplatne pravne pomoći.

8. Strateški okvir Republike Srbije koji se tiče rodne ravnopravnosti treba unaprediti tako da se identifikuju konkretne mere i aktivnosti koje se odnose na rešavanje problema odricanja od nasleđivanja žena u korist muških srodnika i potomaka. Ovo bi podrazumevalo i istraživanje položaja žena koje se nalaze u vanbračnoj zajednici, u zajednici u kojoj je partner još uvek u braku sa drugom ženom, situacije u kojima žene žive u nelegalizovanim objektima, kao i sve druge okolnosti koje dovode do njihove vulnerabilnosti jer nema adekvatnih zakonskih intervencija. Pored zakonodavnih izmena, mere i aktivnosti bi se odnosile i na podizanje svesti među ženama, informisanje javnosti o posledicama odricanja od nasleđa, kao i obuke zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave, sudija u vanparničnom postupku i javnih beležnika.